

ДРАМАТА НА БЪЛГАРСКИЯ НАРОДНОСТЕН ХАРАКТЕР ПРЕЗ ГОДИНИТЕ НА ПРЕХОД

Трендафил Митев¹

Няколко предварителни думи

Идеята за обособяването и развитието на самостоятелна „наука за българите“, която да изучава специално особеното в тяхната геополитическа съдба, спецификите в народностния им характер, конкретиката, свързана с енергиите и инициативността на индивида, възможностите и проблемите на българската общност като колективно реализиращо се цяло и пр., има почти вековна история. Началото на трайния интерес към тази тематика след Освобождението поставят Захари Стоянов, Тодор Панов, Стоян Михайловски, Стоян Чилингиров, Найдено Шайтанов, д-р Кръстю Кръстев, проф. Боян Пенев, проф. Иван Шишманов, Иван Хаджииски, Стоян Костурков и други български интелектуалци. Впечатлени от сложния, зигзагообразен път, по който тръгва развитието на Третата българска държава, тези хора започват да търсят обяснения за действителността, която наблюдават, и в характеровите особености на поколенията, които са активни през последната четвърт на XIX и началото на XX век.

Най-ясно потребността от създаването на самостоятелна „наука за българите“ е дефинирана обаче от професор Петър Мутафчиев. Той доказва, че за цялостното обяснение на реалностите, свързани с българската характерология в новото време, интересът към народоведската проблематика трябва да тръгне още от зората на българската държавност. Поради това през 20-те години на XX век изявеният български медиавист пише серия текстове, някои от които четете като публични лекции, а други отпечатва под формата на отделни статии. Между 1928 и 1936 г. усилията на автора са насочени вече към композиционното сглобяване на разработените тези в рамките на една солидна, самостоятелна научна монография.

По неизвестни причини трудът не вижда бял свят докато професор Мутафчиев все още е жив /1/. Най-вероятно намеренията на автора си били свързани с продължаване на неговите изследвания и към проблематиката на новото време, за да даде той възможно най-цялостно обяснение на българската народностна съдба. В резултат на половинвековната научно-изследователска работа, реализирана от страна на този бележит учен обаче, след като е опознал всеотрасно съдбата на своите предци през средновековието, през 30-те години той вече има на работната си маса ръкопис, който е озаглавен **„Книга за българите –**

¹ Трендафил Митев е доктор на историческите науки, професор в катедра „Политология“ на УНСС; сл. тел.: 81-95-660, e-mail: trendafil_mitev@yahoo.com.

минало и настояще”. За съжаление „настоящето” там остава неизследвано цялостно. Въпреки това, по същество тук става дума за един мащабен анализ на конкретната, специфично българската народоведческа проблематика, чрез който са обяснени едни от най-важните и сложни реалности, свързани и с постиженията, и с неуспехите в битието на този славянски народ през епохата на средновековието.

Втората световна война и последвалата социалистическа революция в България обаче не позволяват научните усилия в народоведското направление на знанието да се продължат и доразвият във възходяща линия – до статута на една добре обособена, самостоятелна „наука за българите”. Нещо повече – след 9 септември 1944 г., идеите на проф. Мутафчиев са обявени за *реакционна проява на буржоазен национализъм с примеси на интелектуална агресия*. Трудовете на автора са инкриминирани. Едва през 70-те години на XX век в страната възниква обстановка, при която дъщерята на учения – проф. Вера Мутафчиева, поема инициативата текстът на „Книга за българите...” да се издаде под редакцията на акад. Васил Гюзелев /2/.

Това е времето, през което започва едно бавно съживяване и на традициите в областта на българското народознание. Неговите представители от последната четвърт на XX век – професорите Минчо Драганов, Марко Семов, Ефрем Карамфилов, Николай Генчев, Станка Минкова, Трифон Трифонов /3/ и др. обаче работят в обстановката на бавно преодолявани съмнения по отношение спецификата на националните интереси и ценности в условията на световната социалистическа общност. Поради това те са принудени да търсят и намират такива тематични акценти, интерпретации на явленията и цялостни обобщения, при които народоведските им изследвания да могат да се реализират. За целта трудовете, създадени от това поколение учени, са положени изцяло върху ценностните основи на марксистко-ленинската методология на мислене. Поради този специфичен момент работите, излезли из под тяхното перо, общо взето възстановят загубения интерес към народоведската проблематика, без обаче те да направят нова, конкретна стъпка към онова, за което мечтае професор Мутафчиев – налагането и на един самостоятелен дял на хуманитаристиката, който, най-общо, би могъл да се назове „Българознание”.

Вярно е, че вече две века в света съществува и знание, което се маркира с общото название „Българистика”. На практика това е термин, с който в структурата на световната славистика се обособява този кръг от историци, езиковеди, литератураводи и етнографи, които провеждат исторически, литературни, лингвистични и етнографски изследвания, свързани с българите. Резултатите от техния труд обаче се причисляват към постиженията на историческата, литературната, езиковедската и етнографската науки. Но не и към актива на народознанието и народопсихологията, защото в тези области на знанието се работи с понятийния апарат и изследователската методология на споменатите хуманитарни науки.

Няма съмнение, че постиженията в разглежданите области на българското минало и настояще подпомагат развитието и на Българознанието като самостоятелна

наука за българите. Сами по себе си обаче клоновете на българистиката – в тяхното досегашно класическо разбиране, не могат да изпълнят задачите и на Българознанието. Това трябва да е самостоятелна хуманитарна наука (така, както я е разбирал и замислял професор Петър Мутафчиев), със свой конкретен научен предмет, собствен понятиен апарат и специфична изследователска технология. Само така тя би могла да изяснява най-пълно специфичните причини за онова, което е донесло успехите или провалите специално на нашия народ в неговото тринадесетвековно битие. За да се изясни конкретно уникалното и неповторимото – и като „можење”, и като „дефекти”, преди всичко в българския народностен характер.

Кое, кога, защо и при какви обстоятелства е обогатявало духовния и практически-деятелния потенциал на българския народ? И от кои моменти, при какви условия и вследствие на какви фактори и политики енергията на този потенциал е тръгвала в низходяща посока на развитие? Само ако се изследват самостоятелно подобен род от колосални, фундаментални проблеми, може да се отговори задоволително на такива екзистенциални въпроси, на които все още не е даден окончателния отговор. А те са от основополагащо цивилизационно значение за разбиране и на миналото, и на настоящето, а най-вече – на бъдещето. Защото българите са прекарвали половината от своето историческо битие под властта на чужди господари (от 1018 до 1185 и от 1396 до 1878 г. – общо 648 години)? В това отношение – като „по-зле представили се” на балканската историческа сцена, могат да се посочат само албанците, които нямат собствена държава повече от 2000 години! За сметка на това обаче албанците са усвоили изкуството да печелят от всяка велика държава, която ги е владяла, като са й служели отлично във вътрешно имперските граници. Така те действат и при Римската, и при Византийската и при Османската империя!

Докато в същото това време, в очертанията на същите тези империи, населението по българските земи много повече е загубило, в сравнение с онова, което може да се сочи като някакъв вид печалба за него? И като състояние на етническия потенциал, и като разруха на материалната култура, и като постижение на духовността! Римската империя заличи напълно от лицето на земята най-старото население по нашите земи – траките, заедно с тяхната знамените цивилизация; двувековното византийско владичество ликвидира естествено формираната елитарна прослойка в българското феодално общество (начело с династията), след което качеството на българското народностно водачество получи неизличими дефекти; османското завоевание сведе българския етнически потенциал до 690 000 души – възможно най-ниската демографска граница, която българите са достигали някога, и т.н. /4/!

И въпреки всичко, българите са оцелявали при уникално тежки и буквално непознати за света условия, а са се проваляли в мирни времена, при това по своя собствена инициатива... (Примерите са известни – националните катастрофи от 1913, 1919, 1989 г.) Кой, как и кога би могъл да компенсира липсата в битието на нашия народ на онези естествени стълбове на народността, които са възникнали като исторически авторитети във времето, благодарение на заслугите си към дър-

жавата, като: уважаваната национална династия; старите и влиятелни аристократични родове; фамилиите на индустриалци със световна известност; учени със значение и за останалия свят; пътешествениците-откриватели и пр.

Защо етническият потенциал на българския народ никога – през всички векове, в границите на националната държава не можа да надхварли 10 милиона души? При положение, че през XIX век и гърците, и сърбите, и румънците са значително по малобройни етноси от българите. А днес техният демографски фонд се движи между 12 и 25 милиона души, само на Балканите!? Докато българският народ загуби – само в рамките на последния четвърт век, една пета от своя демографски потенциал. Като резултат в националните граници демографският ни контингент за две десетилетия и половина се срина от 9 на по мвалко от 7 милиона души!? При перспектива и за непрестанно по-нататъшно свиване! Защо българите не успяха да си създадат трайни, традиционни приятели зад граница – както на Балканите, така също и сред великите сили – факт, който съществува между много представители на останалия свят?

Освен всичко друго, защо в рамките на последния век и четвърт свободен национален живот всяко поколение на българския политически елит през 3-4 десетилетия „задължително“ донася по една национална катастрофа на своя народ – (общо четири). Независимо от политическата принадлежност и идейната разцветка на съответната генерация на лидерите! Защо след тези катастрофи елитът се оказва неспособен да прави изводи от предишните трагедии, а вместо това, след всяка една от катастрофите, при българите се наблюдават и уникални явления, непознати за останалия цивилизован свят: през 1941 година Борис III обвързва за втори път България с Хитлерова Германия, при положение, че световният опит и националната катастрофа на България от 1919 година бяха доказали вече, че това е губеща позиция за народа и държавата в еволюцията на световния политически процес!?

Въпреки преживяването на поредната фактическа катастрофа, през втората половина на 40-те години на XX век едно ново българско правителство (и по състав, и по идеологическа база) ще принуждава 30% от своя народ в Пиринския дял на Македония да се отказва от националността си, за да възприема някаква друга – но, което е най-важното: никога не съществувала в миналото „македонска националност“?...

Защо само в България след колапса на социалистическата система се роди и наложи фразата „обичам Родината си, но ненавиждам нейната държава“? Защо българите, оказали се трайно зад граница, в края на крайщата най-бързо се асимилират и интегрират в структурата на другите народи, заявявайки че нямат намерение да се завръщат в своята родина? Защо след 10 ноември 1989 г. българският елит сам разграби собственото си отечество – така, както са го грабили в миналото само кърджалиите и даалиите от епохата на османския разпад? При положение, че България към 80-те години на XX век по ниво на индустриално и културно развитие беше държава на средно световно цивилизационно равнище – във всяко едно отношение.

Проблематиката от подобно естество е само нищожна част от тематичната народоведска „планина”, по която за сега няма ясни отговори и следователно не може да се обясни от останалите частни науки. Защото те изследват строго определени, конкретни аспекти на българската цивилизация. **Целта на настоящия труд е да възстанови, обоснове и разшири мащабите на интереса към темата за необходимостта да се развие отделна „наука за българите”!** Надеждата ни е, че тази обективна необходимост ще се осъзнае и от други представители на народознанието, които също ще дадат свой принос за реализирането на това мащабно духовно начинание. По наше мнение то е от първостепенна важност за настоящето и бъдещето на народа и държавата ни.

Българознанието трябва да наложи и да използва в своето развитие специфичен народоведски инструментариум – тоест, свой понятиен апарат, методи за анализ и стилово-езикова форма на изложение, за да даде в пълнота очертанията на една цялостна и самостойна картина за онова, което най-общо може да се определи като постижение на „човещината” в зоната на българското землище. А ако трябва да се въведе в употреба и един конкретен термин, то най-удачно е да се използва сборното нарицателно – да обяснят достиженията и състоянието на „българщината”. Разбирана като една самородна, оригинална, естествено възникнала, но конкретно българска „матрица” за чувстване, мислене, практическо действие, умение за оцеляване и саморазвитие при този народ. Но не изобщо, а в конкретната зона на света, която той е успял да отвоюва за себе си и да обитава вече 1333 години. Защото тук става дума за едно наистина липсващо, обобщено, обективно и всеобхватно знание за българския народностен характер, което е свързано с неговото формиране, позитиви и негативи, постижения и поражения, настоящи възможности и безспорна проблемност, с оглед разрешаването на задачите, свързани с бъдещето.

Надеждата ни е, че по този наистина нетрадиционен път може да се роди информационен ресурс, който, ако не преустанови напълно, то поне сериозно да забави и обезсили последиците от „етнически автогеноцид”, който българите си устройват върху собствената земя – при това при наличието на собствена национална държава и политическа свобода. Как? Като се подсилят способността за безпристрастен национален „автоанализ”, умението за колективно консенсусно мислене и съзнателният стремеж към модерно стратегическо прогнозиране на перспективата. Защото, ако българите не придобият тези нови и изключително важни народностни способности, в недалечно бъдеще (от подценяването на народоведската проблематика) може да последва и една безпрецедентно страшна реалност на българско народностно обезличаване.

Настоящата студия естествено не предлага обемни възможности, които да позволят цялостно изясняване на маркираните по-горе тематични кръгове – нито като протяжност от време, нито като логично подредена поредица от изследвани частно научни въпроси. Всъщност тя е само малък откъс от един друг цялостен, обобщаващ научен труд, който е посветен на тематиката, свързана със състоянието на българския народностен характер и с необходимостта от създаването на самостоятелната хуманитарна наука „Българознание”.

Център на изложението тук са само проблемите на българското народознание през втората половина на XX век – с особен акцент върху процесите, протичащи през последния четвърт век, след радикалната политическа промяната, извършена в България на 10 ноември 1989 година. *Първо*, защото процесите, които протичат в рамките на така маркираното време, са ярка илюстрация на драматизма, който съпътства по принцип съдбата на българската характерова реалност. *На второ място*, понеже именно през разглеждания период българският национален характер загуби едни от най-важните си хилядолетни устои, които са крепили народността ни векове наред. *И не на последно място* заради изключително сложната перспектива, пред която българинът е изправен през XXI век, по отношение на възможността да намери и стабилизира отново такъв цялостен комплекс от народностни добродетели, при които и личността, и общността да постигат много повече успехи в своето цялостно развитие, при променените реалности на глобализацията се свят.

Глава I. ПЪРВАТА ПОДМЯНА НА БАЗИСНИ СЪСТАВКИ В БЪЛГАРСКИЯ НАЦИОНАЛЕН ХАРАКТЕР

Политическата промяна, извършена на 9 септември 1944 г., не създава автоматично благоприятни възможности за незабавно извършване на позитивна радикална еволюция на вътрешно държавната обстановка, при която би могло да се нормализират духовните процеси в обществото. А от там евентуално да се осигурят и обективни условия, за постепенно отстраняване на най-драстичните напластявания, извършени в националната характерова реалност на значителни обществени среди през изминалия четвърт век, вследствие на практиките, реализирани между двете световни войни, от десните авторитарни режими, властвали силово в държавата. Причините за това са много – и вътрешни, и външни. При това са и прекалено сложно преплетени една в друга по между си.

На първо място, след четвъртвековната репресия, реализирана от страна на десните режими от 1918 г. до средата на 40-те години, сред левите среди на българското общество е складирана колосална реваншистка енергия. Нейните носители търсят възможност да „въздадат своята справедливост”. В България през изминалия четвърт век се беше проляла прекалено много българска кръв – не от чужда, а от българска ръка, за да се очаква автоматичното случване на едно моментално „вътрешно българско опрощение”! А предстоеше великите сили отново да се произнесат и за международноправния статут на държавата, след като почти четири години (март 1941–септември 1944 г.) страната е била в съюз с хитлеристка Германия.

След подписването на примирието от 28 октомври 1944 г. с държавите от антихитлеристката коалиция, в София е настанена Съюзна контролна комисия от представители на великите сили победителки. Правителството на ОФ е задължено да потърси отговорност на виновните за съюзяването на Бълга-

рия с Германия, а армията да окаже съдействие на Трети Украински фронт – за окончателното освобождение на Централна Европа от хитлеристките войски. В допълнение към всички тези обстоятелства коалицията, която поема властта на 9 септември 1944 г. има твърде разнороден характер. В нейния състав влизат комунисти, земеделци, социалдемократи, независими интелектуалци и дори звенарите на Кимон Георгиев, извършили Деветнадесетомайския преврат през 1934 година. В резултат не е ясна и идейно-теоретичната и конституционна база, върху която предстои да се развива следвоенното българско общество.

Ясно е следователно, че нито правителството, нито обществото като цяло (а още по-малко отделните влиятелни обществени среди) са в положението на един трайно установен статут. В България липсват условия, при които да е възможно нормално мислене, естествена проява на спокойни чувства у личността (и сред общностите), които да пораждат позитивни емоции и толерантно обществено поведение. Така, че да възникне една стабилна духовна среда – като база за свободно планиране на най-важните предстоящи практически инициативи. И на човека като индивид, и за обществото като цяло. А точно това са едни от най-важните предварителни условия, за да е възможна проявата на уравниловения характер като доминиращо явление на обществената сцена.

Казано по друг начин, около българската национална характерология все още витаят едновременно твърде много, прекалено противоречиви и – като цяло, изключително сложни реалности. Те крият в себе си много неизвестни по отношение на окончателната цивилизационна перспектива, към която ще бъде ориентирана Третата българска държава през втората половина на XX век. Това са главните причини, поради които след 9 септември 1944 г. процесите, свързани със съществуването на ненормалната духовната обстановка сред обществото, се запазват. А те започват да деформират по нов начин, но отново трайно, характеровите реалности на онези обществени среди, които разполагат с възможности да влияят върху обстановката, съществуваща в границите на държавата. Ето защо и тенденциите, доминиращи в структурата на българската характерова матрица, не се променят радикално, а само сменят посоката на своето дотогавашно движение. Затова на българската обществена сцена – за определен период, отново се разиграват събития, които не подобряват средата за бързо и то обновяващо нормализиране на общонационалната характерова реалност. Така, че в мисленето и действията на българите да се наложат като трайни тенденции толерантността, взаимопомощта, стремежът към справедливост и гарантиране на чисто човешки уют за развитието на всички индивиди и общностите като цяло. Напротив – сложните следвоенни условия водят до усложняване на обстановката за по-нататъшната характерова еволюция на българите – но по качествено нов начин и в други, непознати в миналото направления.

През първата половина на септември 1944 г. в България избухва истинска вендета. Овладели властта в центъра и по места, партизаните, политически затворници и близки на избити представители на левите сили до тогава отмищават масово и безконтролно на своите политически противници. Без съд и присъда са избити над 20 000 бивши жандармеристи, полицаи, бивши кметове,

офицери и тайни агенти, виновни за пролятата българска кръв до този момент /5/. Болшинството от ликвидирани без съд и присъда са заровени в неизвестни, безкръстни гробове, за да не се запази за тях никаква следа и за потомството. Една част от екзекутираните обаче, при провеждането на нормално съдебно дирене, не биха заслужили смъртното наказание!

В изпълнение на възложеното задължение от страна на великите сили, след октомври 1944 г. в България са организирани и 135 състава на т.нар. народни съдилища. Пред тях са изправени да отговарят 11 122 обвиняеми лица начело с регентите на малолетния цар Симеон II, бивши министри от правителствата управлявали между 1941 и 1944 г., военни, дипломати и други представители на старите режими. Съдебните процедури продължават до 1 февруари 1945 година. Тогава 2730 души от обвиняемите получават смъртни наказания, 1305 – доживотни присъди, 962 души са осъдени на 15 години затвор, а останалите на различни срокове лишаване от свобода до 10 години /6/. Този резултат е без аналог в историята на държавите в следвоенна Европа, които до 9 май 1945 г. партнират с Германия! Ако за жертвите на стихийната вендета в средата на септември 1944 година все пак може да се търсят някакви обяснения, то в случая с „народните съдилища“ правителството на ОФ без никакво съмнение се престараваше по един абсурден начин. По същото това време, дори на процеса в Нюрнберг, срещу най-близките сътрудници на Хитлер са издадени само една дузина смъртни присъди! А обвиняемите и наказаните от „народните съдилища“ в България имат родители, съпруги, синове и дъщери, братя и сестри – цели семейства стоят зад тях.

Левите и центристките сили на нацията по това време също не си дават сметка, че с тази политика продължава практиката драстично да се травмират чувствата, емоциите, мисълта и начина на общуване с околните за стотици хиляди хора в границите на държавата. Поради това и новата власт дава свой принос за появата на друг пласт от деструктивни мисли, настроения, недоволства, антипатии и готовност за възмездие. Разликата този път е в това, че те се загнезват трайно в съзнанието на други групи от хора – тези които са принадлежали (или са гравитирали около) бившите десни, но също значителни обществени среди. В техния характер никога повече не можеше да се очаква толерантност към новата власт, търпимост към идеите, разпространявани от нейните представители и съзнателно гражданско поведение в перспектива.

Ситуацията се влошава още повече, когато на юлския пленум през 1946 г., БРП /к/ гласува решение, че ще съдейства за едно бъдещо обединение на Пиринския край с новосъздадената от Югославската компартия Федеративна Република Македония. Формалният мотив е, че при изграждането на една Южнославянска федерация между България и Титова Югославия правителството в Белград ще съдейства на Парижката мирна конференция българите да получат по поносим мирен договор. За целта през декември същата година е проведен принудителен „референдум“. С насилие над хората 70% от българите в Горноджумайска област са принудени да се „обявят“ сами за „македонци“. Издадени са им и паспорт с тази новоизмислена и принудително наложена „национал-

ност” /7/. На 15 март 1947 г. Политбюро на БРП /к/ „предлага” Македонският научен институт в София „да се саморазпусне”. Неговата библиотека и етнографската сбирка, отразяваща българската културно-битова традиция в Македония, да се предадат на Народния музей в Скопие, а кивотът с костите на Гоце Делчев, съхраняван да тогава в института, да се препогрее в скопската църква „Св.Спас” /8/.

На българския народ било съдено да стане свидетел на нов прецедент, непознат в цялата световна история – за всички времена: **за пръв път едно свое /„родно”/ българско правителство, принуждава насилствено една пета част от националното си етническо тяло да се самоотрече от своя родов корен и от собствената си етническа и духовна идентичност!** Да се откаже от всички добродетели, характерни за българския народностен характер, и да тръгне към принудително формиране на някакъв друг – напълно непознат, чужд национален характер! Без да се мисли и изобщо да е ясно какви чувства, емоции и трайни последици в съзнанието на хората ще остави тази насилствена промяна в характера на една пета от българския народ!

Въпреки че до тогава „македонски народностен характер” не съществува никъде по света като някаква традиционна, добре позната и то значима цивилизационна реалност! Народът в югозападната част на България естествено не може да приеме безропотно тази гавра – не само с гражданските му свободи, а и с неговата човешка чест и национално достойнство. В Пирин се появяват „горянските чети”. Те са създадени от младежи, които решават да се съпротивляват с оръжие в ръка срещу денационализиращата политика на „своето правителство” /9/. А сред населението в Горноджумайско се разнася легенда как една вечер един син се завърнал у дома и съобщил на майка си, че „трябва да се пишат македонци”!? Тя го изслушала спокойно, но му отговорила кратко и ясно: „Сине, пиши се какъвто щеш, аз знам какво съм родила и ще си остана българка”!

Въпреки всичко, за насилственото формиране на някакъв нов, „македонски характер” българите в Пиринския край са задължени да учат и употребяват, току що създадения „македонски литературен език”/10/; да се запознаят с новата си „македонска история”, съчинена изцяло на антибългарска основа, от полуграмотни скопски пропагандисти. Задължени са дори да се откажат от Кирилската азбука и да изписват имената и мислите си – дори обяснението в любов към изгората, с нехарактерната за българския говор сръбска Караджица. В Югозападна България през втората половина на 40-те години е извършено престъпление, което ще остави още една, колосална и буквално незаличима следа в характера на голяма част от българската нация. Създадени са възможности грешките на провежданата политика да намаляват самочувствието на още един фундаментален пласт от българския народ. В душата на тези хора ще бушува негодуванието, ще се появи чувството за обчереност и безперспективност, а в последна сметка и неизличимата мъка, болката и срамът, че подобна практика е било изобщо възможно да се случи. Резултати, които ще оставят трайна следа в характера на македонските българи, за да бъде използвана тя в перспектива – с нова сила и в името на други цели.

Обобщени в известна цялост, разгледаните процеси доказват, че през първите години непосредствено след 9 септември 1944 г. в България продължава да съществува крайно неблагоприятна обстановка за нормализиране на условията, при които българският народен характер би могъл да започне отърсването си от стари дефектни наслоявания. Въпреки променената „посока” в движението на въздействията от деформиращите процеси – от лявото към дясното, запазена е и логиката, и методите, и средствата, които формираха дълбоките травми в мисленето и чувствеността на големи маси от хора. Поради това не е подобрена качествено и обективната обстановка в държавата, която да поражда готовност за нов тип градивни духовни пориви и взаимно изгодни, толерантни междуличностни взаимоотношения в следвоенното българско общество.

Новоовластите се политически сили в София след 9 септември 1944 г. също не доказват с дела, че са разбрали простата истина, според която „кръв с кръв не се измива, защото отново само кръв остава” – като незаличими петна върху снагата на народа! Нещо повече – за първи път са надскочени и дотогавашната рамка, и инструментариумът, които в миналото са играли най-важната роля за характеровото деформиране сред част от българския народ под натиска на властта. През втората половина на 40-те години на XX век в България вече не ставаше дума само за насаждане на силови синдроми в човешкото мислене и взаимоотношения от страна на някакво крайно дясно, военизирано правителство. **За пръв път управляващите в границите на свободната българска държава се разпореждат официално част от народа да се отрече публично (и то изобщо) от родовете си корени и своя цялостен български характеров облик.** Направен е опит да се отнеме изконното право на всеки човек да принадлежи към народа, сред когото е роден и в името на чиито добродетели е възпитаван. Хиляди хора не трябваше повече да се наричат с гордост българи. Те са задължени в своя личен и обществен живот да изхвърлят напълно и за винаги цялата ценностна система, наследена от бащи и майки, като продължение на традиционния си народностен характер. Документите от епохата свидетелстват, че на тази основа в българското народностно съзнание през втората половина на 40-те години настъпват объркване, нов тип противоречивост на мислите, чувствата и емоциите, които граничат с идеен хаос.

Правилното и неправилното, справедливото и несправедливото, доброто и лошото така се смесват по между си, че взривяват изцяло традиционния комплекс от представи, формиращи съответно традиционните български народностни добродетели. Само така може да се обясни появата на редица непознати в миналото явления като: публичното „отказване” на кариеристично настроените натури, застанали в редиците на новоустановената власт, от изчезнали бащи и братя, работили за стария режим, защото съхраняването на родовата връзка с тях пречеше вече за личностното развитие на техните родственици; борци (и страдалци) за социална справедливост, прокламиращи най-светлите идеали, познати на човечеството, да се превърнат в професионални убииници и инквизитори на вече „поваления” противник и т.н.

Това е страшен удар върху българския народностен характер, който е нанесен с неопируемо политическо късогледство. В някои от аспектите си той надскача по своя начален замисъл дори неблагоприятните последици, които българите понасят от политиката на султаните в границите на Османската империя във връзка с ислямизацията на населението в родопския край. През XVII век на българомохамеданите е натрапена една чужда религия – ислямът! Но не им е отнет и майчиния език. Тези хора продължават да говорят на своя, хубав, старинен български език!? Не са подменени насилствено и основната част от семейно-битовите традиции на хората в рамките на семейното огнище, които не са свързани с джамията!?

Докато триста години по-късно – в средата на XX век, едно българско правителство изисква огромна част от своя народ, да се отрече не само от близки и роднини, не само от националността си, но и от своя роден език!? От езика, на който майките са пеели песни край люлките на новородените синове и дъщери! При така очерталата се обстановка, ако през 1948 г. ЮКП начело с Й. Б. Тито не беше влязла в остър идеологически конфликт с Й. В. Сталин, не е ясно, какво щеше да се случи с българите – особено тези в Пиринския дял на Македония /11/. Появилата се враждебност между Москва и Белград по това време се превръща в основна причина под натиска на СССР планове за изграждането на Южнославянската федерация да се изоставят. Благодарение на тази благоприятна развръзка нежелателният ефект от стъпките на властта в София, предприети през 1944-1946 г., постепенно започва да се стопява.

* * *

Краят на 40-те години на XX век е свързан с появата на качествено нова обективна обстановка, възникнала в България и света, при която характеровата еволюция на българския народ ще поеме нова посока на развитие. Обективните предпоставки за това са както политически, така също социални и икономически. На 10 февруари 1947 г. България подписва в Париж относително поносим мирен договор и нормализира международния си статут на суверенна държава. Съюзната контролна комисия и съветският окупационен корпус напускат пределите на страната. В такава обстановка, след известен период на колебания, БРП/к/ се ориентира към разработването на една по-цялостна политическата и ценостна рамка, в чиито предели да се насочи развитието на държавата след войната. Нейни основни теоретици са Георги Димитров и Трайчо Костов, а същността ѝ се свежда до лансирането на възможност в България да се изгради общество на „народната демокрация”. В първите официално публикувани текстове по тази тематика то се интерпретира като политическа система с многопартиен състав, засилена роля на държавата в икономиката, запазване и на частната собственост, плюс ценностно обновяване на народния живот /12/.

Тези промени водят до рязко активизиране дейността на опозиционно настроените обществени среди, чиито близки понасят основния удар на следдетосептемврийския политически процес в страната. Основната част от БЗНС

напуска състава на ОФ и заедно с БРСДП /о/, ръководени от Никола Петков, предприемат унищожителна критика срещу властта. Предрича се скорошно нахлуване и на англоамерикански войски от Гърция в България /13/. При тази обстановка възниква проблем дали изобщо е възможно в страната да се създаде една наистина нова и действително „народна” и „демократична” власт. Тоест власт, при която държавата ще поеме повече функции за разрешаване на важни обществени проблеми. Но ще се запазят и основите на демокрацията – многопартийната политическа система, алтернативността в икономиката и мисленето на гражданите, за да се гарантира всестранен възход на народа и държавата.

Първият категоричен отговор, че тази перспектива няма бъдеще в България, идва през септември-октомври 1947 година. КПСС и Сталин лично също наблюдават много внимателно процесите в България и останалите източноевропейските държави. Вече е подписано и известното „процентно споразумение” с У. Чърчил, което дава безспорен приоритет на съветското политическо присъствие в България. При тези условия, за да се гарантира трайността на съветските геополитически интереси в Източна Европа и на Балканите, от 22 до 28 септември 1947 г. в Шкларска поремба, Полша, е насрочено съвещание на управляващите комунистически партии в Източна Европа. Българската делегация се води от Вълко Червенков. Тогава представителите на КПСС налагат с нетърпящ възражение тон, че народнодемократичният тип държавност няма реални възможности да оцелее и трябва да се замени с курс на съветизация /14/.

ЦК на БКП не намира нито теоретични аргументи, нито реални възможности да се противопостави на така натрапената нова политическа линия. На 23 септември 1947 г. лидерът на опозицията – Никола Петков, е осъден на смърт, обесен е и е заровен в анонимен гроб. Опозиционната парламентарна група е отстранена от Народното Събрание. 98 народни представители са арестувани и заточени в лагера „Белене”. Така до края на годината опозицията в България е разгромена. В общественото пространство е осъществена масирана информационна кампания, в която се доказва „антинародната и престъпна същност” на целите, които се преследват от политиката на опозиционните сили. Тогава БРП /к/ пристъпва към „разглобяването” и на ОФ. На 22 октомври 1947 г. БРСДП и политическия кръг „Звено” се „саморазпускат”. Социалдемократите се „вливат” в редовете на комунистическата партия, а звенарите стават членове на една новосъздадена обществено организация – „Отечествен фронт”. Тя обаче няма статут на политическа партия. Така на политическата сцена остават единствено БРП /к/ и ляво настроеното БЗНС. Земеделците обаче се отказват от собствения си идеен облик и възприемат изцяло програмата на комунистическата партия за развитието на страната /15/.

На 4 декември 1947 година е приета нова Конституция на България. С нея държавата е обявена за Народна република. Тя допуска възможности за радикални промени в икономическата база на обществото /16/. На нейна основа на 23 и 27 декември 1947 г. са национализирани промишлеността и банките. В селското стопанство започва изграждането на ТКЗС. Създават се предпоставките на Петия конгрес на БКП, открит на 25 декември 1948 г., да се приеме про-

грама за построяване основите на социализма в България. Съгласно този документ е предвидено националната енергия да се насочи в три главни направления: мащабна социалистическа индустриализация на държавата, коопериране на земята в рамките на ТКЗС и провеждане на всеобхватна социалистическа културна революция /17/.

Българската нация е изправена пред една изцяло нова историческа перспектива. Започва реализацията на политика, която променя из основи икономическата, политическата и духовната база на обществото. В резултат на този процес са елиминирани напълно и вече не съществуват и старите източници на духовна енергия за личността и общностите в българското общество. Предстои още бъдещето да покаже, какви нови процеси ще се задвижат в характеровото развитие на българина под въздействието на непознатите и все още несъществуващи – тоест предстоящите, обективни реалности.

Дали в хода на социалистическото преустройство на живота щяха да се появят нови поводи и източници на духовни енергии, които да пораждат мисли, чувства и правила за нов тип цивилизовано поведение. Така че постепенно да започне забравата на „лошото старо“ в личностното мислене на българина, а от там да се обновят качествено и вътрешно обществените отношения. По такъв начин и в такава посока, че появяващата се нова реалност да е в състояние да роди достатъчно мощни компенсаторни механизми, благодарение на които да стартира процес за формирането на една обновена характерова матрица за мислене и действие сред българското общество.

* * *

Анализът на фактическия материал, свързан с изявите на характеровата реалност при българите, показва, че от началото на 50-те години в развитието на тази сложна духовно-дейностна изява на нацията започват да текат, най-общо казано, три различаващи се процеса. Първият може да се дефинира условно като начало на постепенно **„отпадане на някои от старите натрапени характерови дефекти“**. Той става възможен поради изчезването на факторите, предизвикващи до този момент възприятия, чувства, емоции, представи, мисли, настроения и мотиви за междуличностни отношения и практическо действие, които са били в противоречие с логиката на нормалното поведение на цивилизования човек. Практическата подредба на неговите конкретни прояви в някаква стройна система на изложение обаче е много трудно поради сложността, мащабите и различните темпове, с които този процес протича сред различните обществени слоеве. Съвършено ясно е, че разглежданото „освобождаване“ на българите от стари характерови стереотипи щеше да протича с различна скорост между тези, които са загубили всичко при новата власт, и в общността на онези, които са спечелили трайни предимства, с каквито никога преди това не са разполагали. Поради това едно уедруено изброяване на главните измерения от разглеждания процес, свързан с промените в българския народностен характер след края на 40-те години на XX век, дава сравнително приемлива пред-

става поне за логиката и същността на реалните промени, които настъпват от неговото напредване.

За пръв път през 50-те години на XX век изчезва **царедворството**, което е един от най-силно деформиращите фактори в характера на българския политически елит. Този процес протича сравнително бързо след приемането на републиканската конституция през 1947 г., на базата на която монархията вече не съществуваше! В България поначало липсва „собствена” потомствена аристокрация с големи родови заслуги към народа и държавата – базата, върху която възникват високото самочувствие, авторитетът и възможността за влияние на аристокрацията върху определени обществени слоеве. Тъй като Кобургската династия е с чужд произход, дворецът винаги се е отнасял с висикомерие и тенденциозно пренебрежение към най-видните представители на своите български сътрудници в политиката. А те, от своя страна, поради недолюбването им от народа, доброволно са се самопредлагали и сервилничели пред „Негово Величество”. Поради това десетилетия наред българската политическа интелигенция, изявяваща се по върховете на Третата българска държава, неизбежно се самоограничава в мисли, чувства и рационалност на поведението. Тенденция, която води след себе си постепенно закъняване на възрожденската демократична политическа култура и която поражда ориентация към десните, авторитарни практики в мисленето и действията на овластяваните фактори в София.

С обявяването на България за република царедворството и монархизмът като фактор и стимулатор на характерово-ценностна девалвация сред основни играчи на политическата сцена от близкото минало изчезва най-рано. При това процесът има необратим характер, защото монархическите среди за пръв път са елиминирани радикално като доминиращ фактор в българската обществена среда. Липсата на разглеждания компонент в българската духовна и политическа реалност след края на 40-те години е сериозно постижение, защото именно от поведението на тези „герои на деня” в миналото се определя цялостната духовно-ценностна обстановка в обществото, влияеща върху мислите, настроението и поведението сред определени слоеве на младежта и народа.

През 50-те години на XX век монархизмът престава вече да е фактор в обществения живот. Нещо повече – става символ за ретроградно мислене и признак за недемократичност на личността. Необходимостта част от интелигенцията да превива гръб пред силния дворец, като се стреми да угодничи на короната, отпада за винаги като мотивиращ фактор в общественото съзнание на влиятелни слоеве от елита. Животът вече беше доказал по безспорен начин, че ако липсата на собствена национална династия близо половин хилядолетие е било лошо нещо за цялостната съдбата на българите между XV и XIX век, то още по-лошо се оказва наличието на династия, основана от чужденец, която милее за „новата си родина” толкова, колкото се милее за „ланшния сняг”! Именно авантюрите на монарха са сред главните причини за националните катастрофи на българите през 1913 г. и 1919 г., довели до драматични промени в българския народностен характер.

През 50-те години на XX век за първи път изчезва трайно травмиращото въздействие на **мизерията** по отношение мисленето на преобладаващата част от българския народ. До Освобождението заплахите за имота на хората от страна на османската държава са ежедневие. След налагането на Ньойския договор от 1919 г. за четвърт век селянинът отново трябваше да мизерства, за да изплаща репарациите, дължими към държавите – победители в Първата световна война. През 20-те години 80% от българите трябваше да мислят ежегодно как да скрият какво количество зърно и вълна са произвели или точно колко агнета имат за продан, за да спасят, ако е възможно, повече от скромното си „имане“ от реквизиционните комисии на властта за изплащането на репарации.

Парижкият мирен договор от 10 февруари 1947 г. вече не натрапваше подобен род масови притиснения в съзнанията на българския народ. **Десетилетният духовно изтощителен страх на българския народ, свързан с хляба, от 50-те години на XX век също вече не съществува като фактор-мотиватор в народните настроения и характерово поведение.**

На тази основа за пръв път в хилядолетната история на българите от улиците на градовете и селата изчезна жалката и безпомощна – духовно и физически, фигура на нежизнеспособния българин-**просяк**. През 20-те и 30-те години това в голяма степен са или инвалиди от войните, или деца-сираци, на бащи, загинали по бойните полета. Обществото ги нарича „гавроши“. Болшинството от тях са млади хора, разчитащи на чуждо подаяние, пуснато в протегнатата ръка. Тези живи човешки същества нямаха мечти, не можеха да си изградят чувството за достойнство, защото за тях унижението беше условие за биологичното им оцеляване. Тези българи – под влияние на нищетата, бяха загубили всичко градивно, което се съдържаше в следосвобожденския български характер. В свободното си отечество просещите българи безропотно допускаха постоянно да ги гонят от тук и там, да ги подритват и дори да ги презират заради това че „загрозяваха“ околния пейзаж за представителите на „висшето общество“. **От 50-те години тази „характерова жертва“ – най-ярката илюстрация за загубата сред част от българите на всякакви градивни мисли, чувства, позитивни настроения и мотиви за предприемането на каквато и да е съзидателна инициатива, също изчезва от българското обществено пространство.**

През 50-те години на XX век съществено се променя дори външният вид (зрителният образ) на българите. Една съпоставка на фотографиите от семейните албуми на всяка фамилия доказва, че до края на 40-те години в българското общество преобладава фигурата на физически слабовати хора, с изпити лица. Особено, ако става дума за извънстоличното общество – тоест, за масовия тип българин и българка по селата. Доминиращ е външния вид на мъже и жени със съсухрени физиономии, преобладаваща слаба телесна структура, а нерядко и с признаци на известна болезненост във вида на лицата. Народът по селата поголовно е облечен в потури, елечи, грубо съшити кожуси и сукмани – домашно производство с неправилна форма. Почти винаги избелели от слънцето и неизменно закърпени с едри, забелязващи се, по някога и разноцветни кръпки. Много често по фотографиите до средата на 40-те години се виждат лица,

облечени и с някакви останки от войнишка униформа с неизменната смачкана и обезформена фуражка на главата. За изследователя на фотографската документация остава впечатлението, че тези хора са в такова състояние на бита си, защото мизерията поражда у тях възприятия, чувства, емоции и мисли, които изобщо не ги задължават да държат за „изискаността“ на своя външен вид. А за зрителния образ на личността не се мисли тогава, когато става дума за бедни и смазани от живота хора, за които други акценти в интелигентността и характера са били невъзможни.

От 50-те години на XX век подобни фигури вече са много по-голяма рядкост в българските семейни албуми. Започват да преобладават сравнително по-добре облечени хора, с една видимо преобладаваща и по-модерна линия на облеклата. В съществената си част дрехите, с които са облечени българите от 50-те години, вече са предимно фабрично производство и с доминанти на по-светлите и ярки тонове, издържани в градския тип модна стилистика. Излъчването върху човешките лица от фотографиите е по-ведро, в него се чувства видимо едно по-голямо вътрешно душевно спокойствие. Много повече са и усмихнатите лица! Забелязва се и някаква увереност в погледа, както и по-високо самочувствие. Тези елементи във външния вид, колкото и индиректна да е връзката им с народностния характер, също свидетелстват за появата на нови възприятия, чувства, емоции, представи и мисли, които олицетворяват и една по-ясна житейска реалност. Налице е друг тип характерова мотивираност на българина да се изявява сред обществото – в по-издържан, достоен и дори красив външен вид.

През 50-те години на XX век за пръв път отпада и необходимостта за мнозинството от българския народ да се съобразява с развращаващата и острастена междупартийна вражда, съществувала на политическата сцена в миналото. До 1944 г. тя поражда едно много силно политическо фрагментиране и идеологизиране на сериозни пластове в народното съзнание. Често пъти, дори без наличието на значими ценностни различия в мисленето на хората, заради котерийния и безпринципен характер на старите политически вражди между „либералите“, „народолибералите“, „прогресивните либерали“, „младолибералите“ и пр. Постигнатото вътрешно политическо единство на българския обществен терен поражда нови позитивни енергии за национално сплотяване на българския народ.

От улиците на големите градове изчезва проституцията. Макар и никога да не е била сериозен бич за българския народ, тази обществена язва все пак е един от старите развратители на младежта. Общественото съзнание вече не се стряска и от дейността на тайни и нелегални въоръжени организации, които могат да подготвят атентат, да извършат убийство из засада – по сред бял ден, в центъра на най-големите градове. Или да отвлекат близък човек в неизвестност, който впоследствие да „изчезне безследно“. Сложен е край на военните преврати, след които мисленето и поведението на народа по неизбежност трябваше да се „пренастройва“ на коренно различни вълни от онова русло, в което са се движели мислите, настроенията и мотивациите за действия, до съответ-

ното ново заграбване на управлението от дежурните превратаджии – членовете на Военната лига. Приключено е и с менажирането на общественото съзнание от страна на тайните общества като политизираното масонство от междувоенния период например, или проповедите на окултизма, съществували до средата на XX век в България.

Големият реален проблем, свързан с цялостната еволюция на българския народностен характер от 50-те години на XX век нататък, при коренно изменената обстановка в държавата, вече е: дали на мястото на изчезналите стари, наистина вредни, деформиращи практики по отношение на мисли, чувства и междучовешки отношения, няма да се появят нови фактори, които да натрапват друг тип характерови дефекти? Тоест, дали ликвидираното царедворство, например, нямаше да бъде заместено от някакъв друг тип политическа зависимост и доброволно самоподчинение на личността по отношение на властта? Каква цена щеше да заплати българинът за това, че проблемът с хляба му вече е разрешен надеждно? Спасението от ужасните котерийни междупартийни вражди и неизбежните страхове, свързани с тях, щеше ли да се замести от едно спокойно общуване между човешката личност и двете единствени политически партии (БКП и БЗНС), останали в сферата на властта? Особено, след като се има предвид и управленската практика в държавата, прилагана през втората половина на 40-те години!? Изчезването на военния произвол в обществения живот, също носещ страх и травми до средата на 40-те години, дали ще се компенсира от едно напълно толерантно и цивилизовано третиране на човека от страна на държавата? Това, че тайни общества вече нямаше да дърпат конците на властта, означаваше ли, че политиката ще се прави открито и народът винаги ще е напълно наясно с онова, което става зад официалната политическа сцена? Така че свободното гражданско мислене, градивната политическа култура и общополезната инициатива да заемат трайно място в съзнанието на обикновения човек.

Елиминацията на някои стари пропагандни абсурди нямаше ли да се компенсира от появата на нов тип идейна догматика, която да затлачва по друг начин, но не и по-малко безплодно народното мислене? И, в края на краищата, дали създаването на качествено новата социално-икономическа и културна действителност, която се обещава от новата социалистическа власт, наистина ще съдейства за покълването на достатъчен обем от качествено нови характерови ефективи, които да са в състояние да неутрализират евентуалната поява на новите дефекти в характера на човека. В началото на 50-те години на XX век това са въпроси, свързани с бъдещето на българския народностен характер, по които българите все още нямат отговор – непосредствено след елиминирането на посочените по-горе дефекти в менталитета, начина на мислене и поведението на личността!

Вторият качествено нов процес, който стартира отчетливо в българското характерово развитие през 50-те години на XX век, условно би могъл да се нарече „**поява на нов тип трудови добродетели**” сред широките слоеве на народа, свързани с основата на живота – икономиката. В България е разгърнат процес на небивала индустриализация /18/. Всяка година в експлоатация влизат нови топлоелектрически централи, които превръщат електроенергията в новата основна двигателна сила на националната икономика. Парната инсталация променя възможностите на градското население за отопление на жилищния фонд през зимния период. Изградени са 3753 язовира. Някои от тях като „Искър”, „Александър Стамболийски”, „Кърджали”, „Копринка”, „Антонивановци”, „Батак” и др. се превръщат в най-големите „изкуствени морета” на Балканите. Електроенергията, добивана от тях, стабилизираното водоснабдяване на населените места, развитието на туризма в околните пространства, увеличаването на риболова, както и разрастването на съоръженията за напояване на основните земеделски площи в държавата, също обогатяват по небивал начин икономическите реалности в българското общество.

В строя влизат четири нови циментови завода. Тяхното производство позволява да се завърши окончателно еволюцията в развитието на „материално-техническата база на цивилизацията” по българските земи, свързана с осигуряването на небивала здравина на нововъзникващото национално богатство. За пръв път българите са в състояние да изграждат вече повсеместно материални ценности, които да издържат на времето – поне колкото строежите, оставени от древните римляни в Мизия, Тракия и Македония. Построен е първият металургичен комбинат – „Ленин”, в Перник, чиято стомана се пръвърща в основна суровина за появата и на българското машиностроене. Изградени са и пускат първата си продукция заводите за парни котли, стругове, тъкачни станове и селскостопански машини. Леката и хранително-вкусовата промишленост, още към средата на 50-те години на XX век, превръщат България в износител на продукция за външните пазари. Започва експлоатацията на новопостроени железопътни линии.

Добре известен факт е, че при условията на обявеното ембарго от страна на Запада по отношение на Съветския блок инвестициите в индустрията на България след Втората световна война се реализират при голямо напращане на държавния бюджет и невъзможност да се внедряват само най-новите постижения на техниката. Поради това новоизгражданите мощности са съоръжават предимно със съветска техника. Въпреки това, през 50-те години на XX век за пръв път всеки български град и село се осветяват вече с електричество, пътят на което е очертан от 30 милиона новопроизведени и изправени циментови стълбове! В градовете се появява небивало изобилие от работни места.

Мощен източник на качествено нови енергии в характеровото развитие на огромни маси от българския народ през втората половина на XX век са и положителните изменения, които настъпват в областта на селското стопанство. През първите година на колективизацията и едрият земевладелец, и българският дребен селски стопанин трудно преодоляват частнособственическото си

чувство. Създаването на ранните текезесета не става винаги доброволно. Налага се на редица места властта да използва дори административен натиск. Има не малко случаи и на „разкулачване“, съпроводени с изпращане на съпротивляващите се на лагер в Белене /19/.

През втората половина на 50-те години обаче земята вече е кооперирана над 85%. Основните и най-тежки физически дейности на село, които изцеждат физическите сили на човека още на младини – оранта, сеитбата, жътвата, коситбата и вършитбата, са поети за пръв път в българския бит изцяло от машините. В началото новите кооператори не вярват, че техниката може да подмени изцяло дейността на човешката ръка. Поради това се разказват легенди как няколко години подред хората на село „ходят след тракторите“, за да се убедят, че тези тежки машини „не затъпкват“ излишно земята. Същите тези хора следват и комбайните по време на жътва, ровят из сламата с ръце, за да се убедят дали „машината не оставя зърно по нивите“... Това е време, през което в българското народностно мислене започва и протича една невидима, но историческа битка между консерватизма на битовата традиция и новите възможности, които научно-техническата революция предлага на българина. Постепенно обаче за основната маса на населението в селата става ясно, че нито тракторите тъпчат земята, както не би трябвало, нито, че комбайните „оставят“ зърното неприбрано.

Въз основа на маркираните качествено нови и наистина революционни цивилизационни промени в бите на българския народ, настъпили през 50-те години на XX век, характеровото развитие на значителни обществени слоеве постепенно се оказва под въздействието на наистина нови, мощни реалности, които неизбежно провокират други мисли, чувства, емоции, разбирания и мотивации за дейност. Въз основа на тях бавно ще покълват и друг тип – несъществуващи в миналото характерови позитиви, които обективно обновяват и обогатяват човешкия дух в България на качествено нова основа.

За пръв път в своята хилядолетна история българинът забравя например що е безработица и как тя държи под напрежение човека, до такава степен, че да деформира нормалното мислене, самочувствието, инициативността, а от там и емоциите и характера на междуличностните отношения на хората. Работа се предлата в изобилие – във всеки град, през всяка година и то в най-разнообразни професии. **Изчезва безпаричието – другият никога непреодоляван в миналото проблем за най-голямата част от българския народ.** Заплатите се изплащат редовно всеки месец. Цените са под контрола на държавата и като правило са изключително ниски. Българинът за пръв път в историята на свободната си държава вече е в състояние да има винаги пълна яснота с какви финансови средства разполага за месеца, за годината и така – до своето пенсиониране.

През 50-те години доходите наистина не са много големи, но са редовни и достъпни за един приличен човешки живот. И, което е най-важно – за пръв път това е придобивка за всеки българин! Без опасността капризите на предприемача, градушката на нивита или фалирането на предприятието в даден момент, най-неочаквано, да изхвърлят човека на улицата, без парични приходи.

Правителството организира широка и активно работеща система за масово повишаване на професионалната квалификация на населението. В гъста мрежа от школи и курсове се предлагат възможности за придобиването на нови специалности във всички области на промишлеността. Обучението е безплатно, има го във всеки град, приемът е неограничен, а работата след завършването е гарантирана. Модерната агрономическа просвета предлага знания на кооператорите – какви възможности съществуват за отглеждането на по-високи добиви, как да се съхраняват и преработват по-качествено плодовете, кои са най-полезните начини за по-ефективна работа с машината. Селянинът-кооператор вече не оре, не сее, не жъне на ръка. От края на 50-те години на XX век той вече управлява сложните машини, които сами извършват основните дейности в земеделието. А от това следват преди всичко позитиви: добивът на пшеницата от 110 кг. на декар през 40-те години, нараства в края на 50-те години вече на 400-500 кг. от декар. При необходими минимум 3,5 млн. т. зърно за ежегодното изхранване на населението в края на 50-те години България разполага вече с над 10 млн. т. зърно – факт, който я превръща в основен износител на пшеница за арабския свят. Забравена е купонната система. Цените с всяка година намаляват. Магазините предлагат нови придобивки за бита, които вече са напълно по възможностите за притежание от основната част от народа – радиоапарати, всевъзможни електроуреди, небивало разнообразие от платове, консервирани храни и пр.

Това са безспорни факти, които доказват наличието на една национална модернизация. Тя е онази наистина качествено нова, несъществувала никога в миналото обективна икономическа среда, върху която постепенно започват да покълват нов тип трудови добродетели, които обогатяват и облагородяват същностно българския народностен характер. В началото цялото общество е обхванато от „бригадирския ентузиазъм”. Младите хора масово – и по принцип доброволно, се включват в строителството на всички новоизградени обекти. Пред собствените им очи започват да израстват един след друг заводи, тръгват влаковете по новите железници, ширват се водните огледала на новите огромни язовири. В тази обстановка на съзидание и видим напредък се пораждат нови емоции, чувства и мотиви за практическо действие. Хората започват да се съревновават благородно – кой може да изпълни повече от една производствена норма. Вечерите край бригадирските огньове са време на всеобщо веселие: пеят се нови, оптимистични песни, в които се възпяват трудът, родината, младостта и човешкото дръзновение. Надиграването и надпяването подхранват трайния интерес у младите към класиката на българския народен танц и песен, чиито неподражаеми ритми обогатяват още повече душевността на младите ентузиасты.

Овладели новите си професии, хората в промишлените предприятия и сред широките кооперативни блокове вече мислят „според науката”, когато планират и реализират своите практически дейности. Новите знания им позволяват да се включват и във възникналото за пръв път „ударническото движение”. Как могат да се управляват възможно най-много тъкачни станове от един човек, за да се намали себестойността на произвеждания артикул; как да се дава качествена продукция, за да се повиши културата и равнището на потреблението;

кои са най-полезните нови способности за използването на химическите торове и напояването в земеделието, за да се елиминират последиците от капризите на природата и да се гарантира трайност на националния доход; как да се намерят резерви, за да се произвежда повече от предвиденото по план, за да се увеличава националното богатство; къде са скритите възможности, за да се съкращава срокът за ремонта на машините и т.н. Върху проблеми от такова естество мислят, дебатират, творят и се стремят да бъдат оригинални онази част от българите, които навлизат смело в мащабната новоизградена българска индустрия и модерното, широкоплощно земеделие.

По своята дълбока същност това обаче е една качествено нова и наистина градивна тенденция в развитието на националния характер. Главната нейна отлика е видимото изнасяне отново на преден план на общонародния интерес, чиято защита гарантира и повишаването на индивидуалните блага за всеки индивид, и цялостния напредък на обществото и държавата. Във вихъра на този непознат в миналото ентусиазъм за първи път на българска земя се ражда нещо небивало, което ще бъде наречено „**трудов героизъм**”. За целта държавата ще създаде специална нова наградна система с ордени, медали, почетни звания и други морални поощрения. Те ще се раздават не на ранени или осакатени хора във войни, или на техните вдовици и наследници, каквато е практиката на старата българска наградна система, а на съзидатели, полагащи основите на новата – индустриалната цивилизация, в границите на Третата българска държава. Обществото за пръв път ще даде – и то публично, своята официална положителна оценка за този нов тип мислене, чувства и мотиви в поведението, които разкриват друга, обновяваща се и изцяло съзидателна страна на българския народностен характер.

Посочените факти естествено са резултат и от „партийната команда”, но не само и не единствено. Това трябва ясно да се подчертае, защото през последния четвърт век се зароди една едностранчива и политизирана тенденция, налагана чрез оценките на неомодектатичния политически анализ. „Трудовият героизъм” не е изблик само на някаква необяснима обществена инфантилност, гарнирана с характерова парадоксалност. В случая става дума за появата на нов тип мислене, чувства и поведение на едно цяло поколение, пораснало в грозна мизерия, което вече в зряла възраст получава възможност за творческа реализация на своя човешки потенциал. Това поколение знаеше от ранно детство какво означава половин година да ходиш бос из прахта, „за да не се късат излишно свинските цървули”, които са потребни през студената зима. Неговите представители бяха работили като ратаи „от Гергьовден до Димитровден” само за един кат нови дрехи. Същите тези хора до средата на 40-те години са гледали с насълзени очи как есенно време само момчетата на богатите семейства заминаваха за града, за да учат в гимназията, а бедните селски момичета на 10-12 години – в буквалния смисъл на думата, са „продавани” на „Слугински пазар” в София, за да работят по домовете на богати хора. И ако госпожата-клинт, обвиняла шията си със самурена кожа, не отправеше страшното изречение към майката: „Мари-и, много си го огладила това моме!...” /20/, за неговото едногодишно

служинство „момето“ можеше да се получи „плата“, с която на следващата година бащата едва да си издължи данъците към държавата!

Такава съдба бяха имали хората от поколението, в чиято съдба се случи чудото – българската индустриална модернизация, придружена с безплатно образование, нова професионална квалификация, гарантирана работа и придобивките на един модерен бит. Поради това коренната промяна, настъпила в живота на тази генерация, не можеше да не предизвика в нейната среда истинска характерова революция, променила изоснови мисленето и поведението на хората.

Ето защо през 50-те години на XX век големи маси от българския народ започват да изпитват в душата си онова велико и облагородяващо чувство, което е движело само строителите на нова България след Освобождението. Затова характеровата еволюция на онези, които полагат основите на българската икономическа модернизация през 50-те години на XX век, е и много сходна, но и доста по-богата от онова, което даде характеровата експанзия на следосвободенското поколение. Защо? Защото за пръв път България не само беше свободна държава. За пръв път тя се модернизираше в непознати мащаби и във всички области на човешкото битие! За пръв път българският народ имаше възможност да се нареди сред онези европейски нации, които не само се радваха на свободата, но се даваха и като пример за „икономически силни“ представители на индустриалната цивилизация. Тоест, политическата и икономическата сила за първи път се срещаха на българска земя в единство, за да направят нейния народ два пъти по-моощен духом.

Само времето можеше да даде отговор обаче – и то въбдеще, дали всичко, което формираше нови трудови позитиви в характера на широките слоеве от българския народ, няма да бъде последвано и от появата на нов тип неизвестни в миналото негативни последици. Дали новата държавна индустрия няма да доведе до закърняване на стопанската инициативност в мисленето на нацията – по простата причина, че тя вече не „принадлежи“ конкретно на никого и следвателно си няма „собственик“; дали масовата индустриализация няма да изсмуче човешкия фактор от селото, с което основният дял на икономиката – широкоплощното и машинизирано земеделие, да се изправи пред неразрешимия проблем за намирането на квалифицирана, млада работна сила; дали при откъсването от земята на повече от 50% от населението няма да стартира процесът на „обезкореняването“ на новото българско общество. От една страна, защото по-голямата част от неговите членове ще са хора, които остават без своя собственост. А от друга, понеже мнозинството от народа е откъснато завинаги от производствено-технологичните процеси, които оживяват вечната плодотворност на „майка-хранилница“ – земята, чрез грижите за нея. Така нямаше ли завинаги да се загуби и безценния, хилядолетен аграрен опит, който не може да се възстановява по никакъв друг начин, освен чрез практиката.

По тези въпроси през 50-те години на XX век в България също все още никой не мисли. Основната причина е в стартирането и протичането в паралелен план и на третия качествено нов процес, свързан с характеровото развитие на

българите през втората половина на XX век – „цивилизационно-ценностната подмяна и обновяването на тенденциите в областта на народната култура”.

* * *

По-горе вече се спомена, че едно от най-важните направления на политиката, разработена от Петия конгрес на БКП в края на 1948 г., беше свързано с ангажмента в България да се проведе „социалистическа културна революция”. По същество това означаваше да се промени из основи равнището на материалната база, организационната структура, методите за научно и художествено творческо мислене, чрез които ще се създава и предоставя на обществото в перспектива новосъздаваният духовен продукт в държавата. Практическата реализация на новата политическа стратегия най-напред засяга старите организации и кадрите на българската наука и култура. Всички художественотворчески съюзи, съществували до 9 септември 1944 г., за разтурени или преустроени по новому. Частните училища, книгоиздателствата, кината, театрите и други културни институции, създадени в миналото с комерсиални цели, са национализирани. Част от старата научна интелигенция е „прочистена” – особено преподавателите в Софийския университет „Климент Охридски” /21/. Пред името на патрона на Алма матер вече не се използва дори каноническата приставка „Свети”, защото църковните „атрибути” се тълкуват от сталинистката мисловност в края на 40-те години като „несъвместими” с облика на социалистическите научни институции. Уволненията засягат най-вече кадрите в областта на хуманитарните науки, правото, икономическото знание и богословието.

Важни промени настъпват в Народната библиотека „Кирил и Методий”. (И там, по същите съображения, каноничният префикс „Св.св” изчезва от употреба, защото идеолозите на извършваната цивилизационно-ценностна подмяна не допускат мисълта, че личностиq признати за „светии” от църквата, могат и трябва да са патрони на водещите национални културни институции в едно социалистическо общество!?) Администрацията на Народната библиотека създава специален „Секретен фонд”. В неговите сейфове е изолирана колосално количество инкриминирана научна, политическа и художествена литература, защото се смята, че тя разпространява вредни „буржоазни и реакционни фашистки идеи” сред народа. Разрушени са някои паметници на монументалната пластика, в които са вградени текстове или фигурални композиции с елементи на признателност към героите от борбите за национално обединение. През втората половина на 40-те години е разгърната масирана научна и художествено-творческа критика срещу идейните основи на отричаното „буржоазно” научно-теоритечно, политическо и художествено творчество – основата на духовния продукт, с който се захранва българския народностен характер до 9 септември 1944 година /22/.

Разглежданият мащабен сегрегационен процес засяга фундаментални пластове на българската духовност. Плеяда от учени, писатели, поети, художници и журналисти са обявени за трубадури на „реакцията и мракобесието”. Поради

това техните творчески постижения по административен път „са отстранени“ от духовното пространство на обществото. Професорите Петър Мутафчиев, Петър Ников и Богдан Филов, литераторът Йордан Бадев, художниците Константин Щъркелов и Райко Алексиев, писателят Николай Фол и плеяда още творци на духовността за четвърт век изчезват от съдържанието на лекционните курсове в университетите и студентските учебници.

В условната скала на новите ценности за няколко години на задни позиции са изтласкани дори поети като Кирил Христов, Пейо Яворов и даже Димчо Дебелянов. Тяхното изучаване в училището или е преустановено, или е силно редуцирано, за да се намали въздействието им върху съзнанието на подрастващите поколения. На тяхно място приоритетно напред в учебния и възпитателен процес са „изведени“ вече преди всичко ценностите заложили в поезията на Христо Смирненски, Никола Вапцаров и дори скромния с поетичното си наследство Димитър Полянов. В областта на белетристиката се налага водещата позиция на Георги Краславов. Не е пощаден и патриархът на българската литература – Иван Вазов. Неговите стихотворни цикли, свързани с подвига на съединистите от 1885 година и участието на българския народ в Балканските и Първата световна война са обявени за проява на неприемлив „национализъм и шовинизъм“!... Димитър Талев е изпратен цели 4 години в легера „Куциян“, а след това още 4 години е и изселен със семейството си в Червен бряг заради несъгласие с политиката на БКП по македонския въпрос /23/. По този път до края на 40-те години на XX век е елиминирана в голяма степен възможността старият кадрови потенциал на нацията и неговият духовен продукт да оказват каквото и да било въздействие върху мисленето, чувствата, емоциите и практическото поведение, а това означава и върху характера на българския народ.

Паралелно с процесите на деструкция в областта на духовния живот е реализирано обаче и колосално ново строителство. По съветски образец е създадена друг тип организационна структура за производство и разпространение на духовен продукт. Основани са нови съюзи на научната и художествено-творческата интелигенция – на писателите, журналистите, артистите, различните направления на науките и инженерно-техническите кадри. Те са възглавени от творци, които са свързани пряко – чрез лично членство, в редовете на управляващата комунистическа партия.

Във всяка една от тези нови „творчески лаборатории“ е основана „низова партийна организация“. На нея е възложена отговорността да ръководи изцяло вътрешния живот и творческия процес в рамките на новите структури – стълбове на духовността /24/. Естествено – в най-тясна, постоянна връзка с партийните и държавни органи, натоварени с контрола над процесите, протичащи в областта на културата и на научния фронт.

Започва разработването и реализацията на първите планове, въз основа на които е базирана художествено-творческата и научната дейност. Чрез тях е разгърната настъпателна пропаганда на марксистко-ленинската идеология сред всички творци – с водещ идеен акцент: да се усвоят задължително принципите на диалектико-материалистическата методология в мисленето и художестве-

но-творческите похвати на социалистическия реализъм! В името на тази кауза в съюзите на учените и културните дейци закипява истинска идейна битка. В нейния ход се преосмислят ценности на собствени и чужди творчески постижения. Като класически пример за подражание се сочат преди всичко постиженията на съветската социалистическа наука и култура. На тази база вече се издирват и сочат образци и от живота в България за „правилно“ научно обяснение и художествено-творческо претворяване в стих, разказ или песен. Естествено, в новосъздадените научни и общокултурни печатни издания се публикуват с предимство произведения, които са издържани в духа на новото време. В кината се прожектират главно съветски филми. В театрите се играе класиката на руската и съветската драматургия.

За да се гарантира възможността новият духовен продукт да попада „точно на място“, българското общество за пръв път е „обрамчено“ с една цялостна, добре йерархизирана и стриктно съподчинена система от паралелни обществено-политически структури. Децата до шестнадесет годишна възраст са обхванати задължително в състава на пионерската организация „Септемврийче“. Младежда до тридесетата си година членува в Комсомола – също възоснова на задължителния принцип. Безпартийната част от възрастното население е интегрирана в кварталните структури на обществената организация „Отечествен фронт“. А „най-зрелите“ в идейно отношение млади хора, биват издигани към „върховата“ обществена организация по места – селската или градската структура на БКП/БЗНС.

Вътре във всяка една от тези наложили се като единствени структури на българската обществена сцена също е въведен плановият принцип на идейно възпитателна работа. Чрез система от кръжоци, публични беседи, четене и обсъждане на нови партийни документи, колективни посещения на кино и театрални постановки се работи активно новосъздаваният идейно-политически и духовен продукт да навлиза „системно“ и в правилна „постъпателно надграждаща последователност“ в съзнанието на хората. И най-важното – така, че да остава там трайно и дори завинаги.

В хода на този гигантски напън за радикална промяна на водещите духовни ценности, доминирали в съзнанието и характера на българския народ в миналото, до средата на 50-те години на повърхността на духовния живот най-напред се раждат поредица от абсурди. Те са резултат от усилията механично да се пренесе на българска почва съветският тип характеров модел. **По този начин – по същество, е направен опит да се извърши една реална „подмяна“ на българския народностен характер в ценностно отношение, с един чужд, привнесен от вън характеров модел.** Тази политика дава продукти, чиито облик олицетворява онова, което по-късно ще бъде наречено „култовщина“ в мисленето и поведението на новия партийен и държавен елит на България. Тук става въпрос за мислене, емоции, мотивация за поведение и практически изяви в областта на науката и културата, които са създадени в Съветския съюз по правилата на известния култ към личността на Й. В. Сталин. С една главна цел – да се създаде по административно-команден път „качествено новият“ съветски тип

характер на човека – тотален интернационалист. Той да „забрави“ всичко старо и ретроградно, свързано с буржоазната епоха, за да се превърне в „съзнателен строител на социализма“. В България обаче е налице допълнението, че освен около култа към Сталин, култовски ореол е изграден и около образа на „първия партиен и държавен ръководител“, наложил се в София през първата половина на 50-те години – Вълко Червенков. Неговите идеи също се цитират буквално като основен критерий и мерна единица за „правилно“ мислене и практическо действие на човека в условията на българската конкретика.

Примерите в това отношение са много и особено показателни за абсурдната си несъстоятелност. В околното духовно пространство на българското общество – дори на работните места из цеховете на заводите, от стените вече гледат само портретите на Й. В. Сталин, Георги Димитров, Васил Коларов, Вълко Червенков. През първите години след 9 септември 1944 г. много по-рядко там се срещат дори образите на Маркс, Енгелс и Д. Благоев... Бащниско-покровителствената усмивка върху лицата на „новите кумири на епохата“ трябваше да внушава в съзнанието на българския народ чувството за спокойствие, представата за ред и сигурност, както и увереност, че над човешката съдба бди „велик вожд и учител“...

Върху първата страница на партийния официоз – вестник „Работническо дело“, ежедневно се публикуват мащабни панорамни снимки от събрания и други публични мероприятия. На предни позиции там се развяват огромни червени знамена, на чиито фон ярко се открояват петолъчната звезда и символът на работническо-селския съюз – кръстосаните сърп и чук. Под знамената обикновено се виждат трибуни, пълни с партийни ръководители, като в средата задължително е Вълко Червенков. Изправени на крака те ръкопляскаят с лицеизраз на видимо одобрение за току що приключилата реч на първия партиен и държавен ръководител. В поезия, с мерена реч, се възпяват идеални, абсолютно безпогрешни и изцяло „образцови“ личности, нов, социалистически тип лиричен герой. Някои художници рисуват само красиви лица на широко усмихнати младежи и девойки – обезателно върху фона на новостроящи се промишлени обекти и под ярките лъчи на грейналото слънце над градове, поля и села.

В нововъзникващия официозен песенен пласт за хорово и масово изпълнение до средата на 50-те години съзнателно се лансират и възпяват с приоритет трудовият героизъм, вярата в светлото бъдеще и твърдата решимост то да се постигне на всяка цена. Дори танцовите състави по това време завършват представленията си с трайно установен ритуал: след последния акорд на оркестровата музика през сцената с въртеливо движение на пръсти преминава един от изпълнителите. В същото време краят на неговия червен пояс се държи от друг танцор. Така че след като този атрибут на народния костюм се разпъне като трансперант през сцената, от неговата вътрешна страна лъсват ярко идеологизирани лозунги, изписани с бяла блажна боя: „Смърт на фашизма – свобода на народа“; „Да живее БКП и Отечественофронтовска България“!?

Ако някой от творците, дори от ранга на Александър Жендов, си позволи да посочи слабостите на възприетата партийна политика в областта на културата,

върху него се стоварва ударът лично от „първия“ – Вълко Червенков. Във вразка с идеите на Ал. Жендов за повече такт и толерантност към творците на културата Червенков заявява: ”Който иска „свобода“ от партията, той трябва тутакси да изхвъркне от нея”! /25/. А ако писател – дори от ранга на Димитър Димов, допусне „грешка“ при описанието на човешки качества в душевността и характера на бивш фабрикант, то неговото произведение се подлага на „принципна идейна критика”. Затова романът „Тютюн” в някои части е пренаписан /26/...

На отчетните годишни партийни събрания до средата на 50-те години се дават персонални публични оценки кой от учените до каква степен вече е успял да „преустрои” методологически своето творческо мислене. Така че да дава само най-вярното – диалектико-мактириалистическото обяснение на изследваните процеси. Стига се до абсурди: изследовател и творец от равнището на академик Владимир Георгиев, който владее над две дузини чужди езици (казват че били 25!) – учен, който е положил основите на езиковедската теория в България, е изправен не на научна конференция, а на факултетно партийно събрание, за да се обяснява: защо въпреки положените усилия, той все пак още не е успял да усвои теорията на „съветския езиковед-професор, другаря Мар”, за „класовата същност на човешкия език”!? В смисъл, че езикът на работническата класа се различава коренно от „езика, на който говори буржоазията”!... В заключение на изказването си проф. Георгиев естествено дава „обещание”, че в бъдеще ще спазва задължително и този научен принцип при по-нататъшните си изследвания върху езиковата ситуация в българските народни говори...

Трудно може да се прогнозира до къде БКП щеше да стигне в усилията за **вграждането на новата ценностна система** в българския народностен характер, ако през март 1953 година не беше починал „вождът и учителят на световното прогресивно човечество – др. Й. В. Сталин”. След неговата смърт, под ръководството на Никита Хрушчов, в Москва е извършена радикална ревизия на политиката от епохата на култа. Този процес дава благоприятно отражение и върху духовната атмосфера в България /27/. През 1954 г. Вълко Червенков се принуждава да отстъпи част от партийната си власт на Тодор Живков. През април 1956 г. и българските комунисти осъждат култовските методи на мислене и действие в обществено-политическия живот и в духовната сфера в частност /28/.

В новата обстановка – през втората половина на 50-те години, в България започва видимо ограничаване на крайния шаблон, грубата битовизация и примитивизма, реализирани дотогава в художествени образи и научен продукт, предназначени за брутално въздействие с оглед налагането на практиката, известна като „механичното характерово подражание”, от страна на българския народ. Така че, една от важните обективни причини, поради които „култовската псевдоцивилизация” не оставя трайни и непоправими следи, върху българския народностен характер, се дължи на обстоятелството, че като реална практика за въздействие върху душевността на нашия народ тя съществува сравнително кратък период от време – между 1948 и 1953 година. **Реално това са 5-6 години – време, крайно недостатъчно като продължителност на духовно влияние, за да останат трайни и непоправими следи върху ценностната систе-**

ма, заложена в характера на българския народ. В България не се създават трайни традиции в духа на култовщината – като водещи фактори за моделирането на народния характер, по подобие на СССР, където култът към личността на Й. В. Сталин продължава четвърт век!

Друга много важна (може да се каже – и най-важната) причина, която обикновено не се споменава в преобладаващата част от съвременните народоведски изследвания, е свързана с оцеляването на немалка част от градивната българска национална духовност – дори и през периода на култа към личността на Сталин и Вълко Червенков. Всъщност именно тя съдейства в решаваща степен да не се извърши тотална подмяна в ценностната система на българския народностен характер. Безспорните факти говорят, че дори и през годините на култа към личността в страната продължават да работят творци с безспорни качества, които също имат огромно влияние върху душевността, мисленето и емоциите на българина. Именно тяхното творчество съхранява и през периода на грубото „културно администриране“ сериозната цивилизационна нишка в националната духовна традиция на българския народ. В този смисъл точно тя се явява нещо като „броня“ или „щит“, които са предпазвали народния ни характер, за да не прониква прекалено дълбоко в неговата тъкан онова, което е примитивно и недостатъчно цивилизовано, за да въздейства то трайно върху душевността на хората.

Все пак това е време, през което все още е жив, пише и общува с културните дейци и народа си един Елин Пелин. Печата се и се чете неговото литературно творчество. Работи продуктивно Димитър Димов, въпреки че му се налага да пренапише някои глави в романа „Тютюн“. Особено показателен е случаят с другия класик на българската литература – Димитър Талев. Въпреки репресиите, извършени над него, точно през разглежданите години той създава своето знаменито литературно наследство. През 1952 г. излиза от печат романът на Талев „Железният светилник“. Все по това време той пише „Илинден“, издаден през 1953 г., и „Преспанските камбани“, публикуван през 1954 година /29/. Това са шедеври на българската национална литература, които са съизмерими само с Вазовия роман „Под игото“. Те връщат и държат националното мислене на българина около ценностите, мечтите и смисъла на борбите, водени за национално възраждане и освобождение. Радой Ралин обогатява тематиката на българската сатира, поставяйки на прицел дори и дефектите, които предлага вече новата, социалистическа действителност – включително и в областта на духовността, създавана по култовски шаблон /30/.

В областта на изобразителното изкуство, българите имат възможност, по време на ежегодните изложби, организирани от Съюза на българските художници, да се наслаждават на шедевровете с неповторимите образи от кюстендилския край, нарисувани от Владимир Димитров-Майстора. В Художествената академия преподава проф. Дечко Узунов, който насочва мисленето и чувствеността на младите творци към живото, реалистично и богато на образи портретиране. През 50-те години в Пловдив Златю Бояджиев и Цанко Лавренов създават своите платна-уникати.

Пак през 50-те години радиофирът всяка неделя поднася на нацията не-повторимите диалогични скечове, изпълнявани от вълшебниците на хумора – Енчо Багаров и Георги Парцалев. Дико Илиев композира точно през разглеждания период единствените шедьоври в областта на народното танцово изкуство, чиито автор е известен. А неговото „Дунавско хоро” се играе из цяла България, през цялата година, на всички значими семейни и обществени тържества.

Все през 50-те години се полагат основите на българската кинокласика. В България израства плеяда от талантиливи кинотворци – Анжел Вагенщайн, Рангел Вълчанов, Вълко Радев, Дучо Мундров, Методи Андонов, Тодор Динов и др., които създават шедьоври като „Опълченците на шипка”, чиито прожекции ще предизвикват сълзи в очите на всеки зрител.

Борис Христов, Николай Гяуров и Райна Кабаиванска ще тръгнат тогава по света, за да демонстрират потенциала на българската оперна школа, която постепенно ще придобие световна известност. Йосиф Цанков, Леа Иванова, Ирина Чмихова, Георги Кордов полагат основите на българския джаз и на естрадната музика. През втората половина на 50-те години започва изграждането на първите значими морски курорти на България – Слънчев бряг и Златните пясъци, които до края на същото десетилетие се превръщат в хит на източноевропейския морски туризъм. В резултат, за пръв път в българската история човекът на труда „тръгва на почивка” по време на гарантираната си лятна отпуска и т.н.

Изнесените факти са само малка част от онази наистина богата, но и изключително сложно преплитаща се духовната реалност, която съществува в България през 50-те години на XX век. Те доказват, че въпреки култовските залитания в областта на духовния живот от страна на управляващата комунистическа партия, нейните усилия за тотална подмяна на основното градиво в мисленето, емоциите, чувствата и мотивите за поведение – тоест в характера на българския народ, оставят следи главно върху повърхността на народностното съзнание. Поради това не може да се говори за появата и наличието на някакъв „грандиозен” вакуум в цялостната цивилизационна еволюция на българската нация. Независимо дори от факта, че голяма част от споменатите духовни водачи на нацията са наблюдавани внимателно от властта, контролирани са, за да влязат в задължителната рамка на социалистическия реализъм, а някои от тях са и репресирани.

Под влияние на съхранената и подчертано градивна, народностна традиция в духовния живот на нацията (въпреки грешките, направени през периода на култа в културната сфера) през втората половина на 50-те години в духовното пространство на страната навлиза и първата интелегентска генерация, родена преди 1944 г., но оформила се като творческа същност, през периода след 9-ти септември. Това е времето, през което една следваща генерация млади творци първи успяват да се „предпазят” (по-точно казано да се „отскубнат”) от скованата рамка на култовския шаблон и да се изявят с впечатляващ творчески старт в областта на народната култура.

Поетът Пеню Пенев оставя неподражаемия стихотворен портрет на поколението, което „наливаше основите” на българската модернизация. След него

младите поети Любомир Левчев, Андрий Германов, Павел Матев, Дамян Дамянов, Владимир Башев, Матей Шопкин, Константин Павлов, Валери Петров, Георги Марков, Павел Вежинов, Александър Геров и др. ще предложат отново на българския читател стих с интимна и чисто човешка тематика. Техните връстници Стефан Цанев и Недялко Йорданов ще съхранят критично-реалистичния дух на българската национална драматургия. Уверено в духовното пространство на българите ще навлязат Емилиян Станев, Йардан Радичков, Валери Петров и Антон Дончев.

Сред семейството на художниците с обогатяваща стилистика в образа ще се наредят завършилите Художествената академия през 50-те години Светлив Русев, Йоан Левиев, Димитър Киров, Георги Баев и плеяда още даровити млади художници. Учени като професорите Даки Йорданов, Любомир Андрейчин, Александър Бурмов, Бистра Цветкова, Христо Данов, Христо Христов и редица други през втората половина на 50-те години, възстановяват академизма в университетските аудитории /31/. Тези хора и с личния си пример на творци, и чрез равнището на преподаване от края на 50-те години дават мощен тласък за подготовката на млади специалисти с висше образование, с които би се гордял всеки културен народ. Из под перото им излизат и множество фундаментални трудове в областта на хуманитаристиката и природознанието, които са траен принос в националната наука. Техни ученици са Петър Петров, Николай Генчев, Илчо Димитров, Александър Фол, Дойно Дойнов и плеядата техни връстници, които излизат от университета до средата на 50-те години, а от 60-те години на XX век те ще създадат нова епоха по дух в областта на българската хуманитаристика /32/.

Във връзка с осемдесетата годишнина от Освобождението на България, през 1958 г. – в статия, публикувана не къде да е, а на страниците на вестник „Работническо дело“, академик Димитър Косев нарушава мълчанието в София и по българската национална проблематика. На читателската аудитория в България е припомнено, че Сан Стефанския договор от 3 март 1878 г. е дал справедливо разрешение на българския национален проблем, защото е предвиждал включването в границите на новата балканска държава и на Македония. По този повод от страна на Белград следва остра дипломатическа нота и поредното обтягане на двустранните българо-югославски отношения /33/.

Тази фактология, почерпана от зоната, наречена „духовен живот“ на българското общество от втората половина на 50-те и началото на 60-те години, доказва, че бавно и с противоречия, но въпреки всичко видимо, в българското характерово пространство неизменно се натрупва и достатъчно количество от „нова положителна духовна маса“. Именно тя е факторът, който дава онова друго качество, а и форма на енергийните измерения в българския народностен характер, за които стана дума по-горе.

Като цяло, без особен риск може да се каже, че към края на 50-те години в общата равностойност на новата духовна реалност сред обществото настъпва едно „уравновесяване“ между допусканите грашки и видимите позитиви на наследената и продължена градивност в националната духовна традиция. Реа-

лизираните нови цивилизационни постижения дават благоприятно отражение върху онова, което се установява като нова трайна идейно-възпитателна ралност сред нацията, свързана с появата на мисли, чувства, емоции и мотиви за практическото поведение на българите в перспектива. Това, което всъщност е обликът на нашия народностен характер през периода от 60-те до края на 80-те години на XX век.

За сега българското народознание не е направило почти нищо, за да се обяснят професионално и задълбочено конкретните характерови резултати в развитието на народа точно в тази сфера на българското политическо минало. А те са особено важни, защото един от най-големите грехове на хуманитарната наука в България през десетилетията след политическата промяна на 10 ноември 1989 г. е свързан с неразбираемостта увлечение да се отрича абсолютно всичко, което е било надграждано в българския народностен облик през втората половина на XX век. По този начин то да бъде забравено и елиминирано като традиция в развитието на българския народ.

Напоследък тази епоха вече в някаква степен дори се демонизира. Тя се характеризира огрубено с един новосъчинен и подчертано пежоритарен оксиморон – „соц“!? А истината за доминантите в душевността, мислите, емоциите, чувствата и мотивите в практическото поведение на българите през сложното време на 50-те години решително не е точно такова, каквато се представя през кривото огледало на примитивния антикомунизъм.

Творческите постижения на хората (чито духовни и характерови корени са именно в т.нар. „соц“) към края на XX и началото на XXI век определят върховите равнища на българското национално-отговорно научно и творческо мислене. Откъде се е взел техният съзидателен потенциал, след като процесът на идейното, професионалното и характеровото им формиране е протекъл именно през епохата на социализма? Как е възможно днес човек да се възхищава от постиженията на Георги Калоянчев, Георги Парцалев, Стоянка Мутафова, Татяна Лолова, Никола Анастасов, Антон Дончев, Светлив Русев, Любомир Левчев и плеядата още творци, които навлизат в българското духовно пространство през 50-те години на XX век, а в същото това време, необуздано да се обругава и отрича времето, през което са се формирали тези колоси на българския народностен дух и характер?! Нима те са се появили в „тъмнината и тишината“ на някакво „празно пространство“ на народното ни минало!?

Кое е онова – ценното, което беше надградено в българската национална характерология от втората половина на 50-те до края на 80-те години, което си заслужава да бъде разбрано и правилно обяснено? Именно това е големият, реален научен проблем, който чака своето вярно народоведско обяснение? Ако, разбира се, авторите, изявяващи се в тази зона на хуманитарното знание, имат претенциите да са почтени и обективни анализатори на реалните факти! Кога, как и с какво новосъздадената социалистическа обществена действителност облагородява (и от кой момент нататък, а и защо тя наистина започна да дефектира) българския национален характер – това е голямата научна тематика на съвременното

българско народознание? Нейното обяснение не може да се даде чрез заклеяващи формулировки, а чрез анализ, базиран върху реалните факти!

Истината, реалната истина, свързана с цялостната еволюция на българската народностна характерология през втората половина на XX век, е прекалено сложно явление, за да може тя да се интерпретира със скромните интелектуални възможности на хаотично възникналите „теоретици” в хода на стихийно напасващия се демократичен обществен живот в България след 10 ноември 1989 година. Защото от средата на 50-те години нататък за пръв път сред българското общество се заражда тенденция успяващите хора да са повече от неудачниците! Точно тогава са положени основите на онази първа, трайна, макар и никъде официално неизписана система на обществения живот, която осигурява условията за естественото саморазвитие на отделния човешки индивид в България. При това – с възможности от нея да се ползва цялото общество.

За първи път в хилядолетното развитие на нацията по една естествено наложена се логика българите вече изживяваха вълнуваща младост, изпълнена с планове, надежди и мечти. Те се разпалват в рамките на широката система, изградена в училищата, която прибавя към образованието и мащабна възпитателна работа, реализирана в хиляди кръжоци, хорове, драмсъстави и спортните клубове. Следваше преминаването на съзряващата, добре образована и възпитана личност през фазата на зрелостта. В нейните рамки, на базата на способностите и волята, индивидът постигаше онези свои успехи, които са били поставени като негова водеща житейска цел още на младини. За да се навлезе след това в зрялата възраст, когато индивидът изпълнява достойно своя родителски и граждански дълг. На тази база, след шестдесетте, човекът в България вече можеше да се наслаждава на спокойни старини и социална сигурност. Един качествено нов цивилизационен статус, който българите получават за пръв път в своята хилядолетна история!

Това са големите, реалните и наистина значими научни теми, свързани с развитието на българознанието, които чакат своето разумно обяснение от сериозното академично народознание днес. Защото само по пътя на професионалното научно изследване то може да обобщи ценен опит и традиции, да очертае същността на важни грешки и ненужни илюзии, които да съдействат в най-голяма степен за главното: първо, да се съхранява и доразвива онова, което е съдействало за запазването на позитивите в българската характерова традиция. То е ценно, защото е оцеляло, въпреки че е било създадено и през епохата на социализма. И на второ място – само сериозната наука може да помогне да не се изпада в плен на нови утопии относно възможността да се извърши някаква поредна, едва ли не автоматична, „подмяна” на българския народностен характер. Стига само в държавата да стартира „процес на формална демократизация”. С ценностна система, мотиви за поведение и човешки мечти, които отново ще се внесат изцяло от чужбина. При това наготово, без да минат през бита, емоциите и мотивациите на българинът. Той просто веднага и механично ще ги „прегърне”. Само че сега „готовите демократични идеали” ще се заема не от изток, а от запад и ще се представят за единственото вярното ново мери-

ло за „демократично“, „правилно“ и безспорно полезно като стил на мислене и поведение на индивида и общността в България. И това – въпреки поуката от първата половина на 50-те години на XX век, свързана с неблагоприятните резултати от приложението на метода за „подмяна“ на националните характерови добродетели с механично натрапване на чужди образци в обществената практика. По този механичен път могат само да се породят нови деформации в съвременния характер на българския народ.

Глава II. ВЪТРЕШНОХАРАКТЕРОВАТА ЕВОЛЮЦИЯ В БЪЛГАРСКОТО ОБЩЕСТВО ОТ НАЧАЛОТО НА 60-те ДО КРАЯ НА 80-те ГОДИНИ НА XX ВЕК

От края на 50-те и началото на 60-те години на XX век в България настъпват поредица от нови, важни обществени промени, които съдействат за появата на качествено нови тенденции, свързани с еволюцията и на българската характерология. В известна последователност те биха могли да се представят по следния примерен начин. Българският народностен характер по това време най-напред е освободен окончателно от страховете, които се появяват непосредствено след 9 септември 1944 г. сред някои обществени среди. През 1961-1962 г. година от партийното и държавно ръководство на България окончателно са отстранени хората от кохортата на Вълко Червенков, които след своето завръщане от емиграция в Москва, донесоха „в куфарите си“ сталиниската мисловна и духовна матрица – чрез личен практически опит, партийни документи, научна и художествена литература. Така от сферата на властта са елиминирани носителите на онази духовност, които в най-голяма степен разработват и провеждат политиката, свързана с усилията да се раздвижат мисли, чувства и емоции в характера на българския народ, издържани в духа на крайния сталинизъм /34/.

Постепенно през първата половина на 60-те години са амнистирани и пуснати от затворите и осъдените от народните съдилища през втората половина на 40-те години. Закрити са и изолационните лагери в Белене, Скравена и Ловеч. Хиляди репресирани хора се завръщат при семействата си /35/. **От този момент, след близо половин вековна практика (реално тя се прилага четири десетилетия) от живота на България изчезва масовото политическо затворничество. Така изчезва едно от най-примитивните средства за едновременно изолация на големи маси от граждани, чиито политически, творчески и чисто битово-прагматични идеи са различни от тези на управляващите в даден момент. Съответно и за нагнетяването на постоянен групов страх в съзнанието на големи обществени среди.**

Бивши царски министри като Стойчо Мушанов, Константин Муравиев, Михаил Арнаудов, Димо Казасов и други, получават покани от БАН да напишат мемоари за своето време и дейност. Те откликват с готовност на направеното им предложение и оставят в наследство ценни ръкописи за времето, хората и събитията преди 9 септември 1944 година /36/. Преустановена е и практиката децата на съдените от т.нар. народен съд да не се приемат да следват в уни-

верситетите. Така през 60-те години всички способни и ученолюбиви млади хора в България получават възможност да завършат висше образование. През 1962 г. дори Димитър Талев е награден с орден „Георги Димитров”, съчиненията му се публикуват вече редовно в многохилядни тиражи, а в чужбина дори се обсъжда идеята този автор от социалистическа България да се предложи за присъждане и на Нобеловата награда за литература /37/. Естествено, миналото нито е забравено, нито е било възможно да се загърби напълно от онези, които понасят най-тежките удари на комунистическата власт след 9 септември 1944 г. Факт безспорен е обаче, че **по този път се внася най-сетне успокоение в мислите, настроенията и мотивите за поведение и сред обществените среди, които са засегнати най-сериозно от политическите промени след Втората световна война.**

Борбите, свързани с властта, се провеждат вече главно вътре в редовете на управляващата комунистическа партия. От началото на 60-те години смените по върховете на партийната и държавна йерархия не излизат извън организационните рамки на БКП. А информацията, свързана с тях, не напуска коридорите на „Белия дом”, издигнат в София, на бул. „Дондуков”. Като правило властовите рокади вече не провокират големи сътресения сред масата от българския народ. Близо четвърт век българското общество изживява един от най-спокойните периоди в своето вътрешно развитие, що се отнася до политическата обстановка в държавата. Изключение прави единствено опитът на групата, ръководена от Цоло Кръстев, генерал Цвятко Анев и Васил Тодоров-Горуня – през 1965 година, да организират отстраняването на Тодор Живков от властта. И те обаче предвиждат промяната да стане чрез прилагане механизмите на вътрешнопартийната практика на БКП – Т. Живков да се отстрани от властта чрез и след свикването на партиен конгрес. При разрешаването на конфликта Горуня се самоубива /38/. Останалите заговорници обаче не са осъдени на смърт, няма публични екзекуции.

За разлика от своите предшественици, стояли начело на България до 1944-та, а и след 1944 г., както и на БКП, през 60-те години на XX век Тодор Живков пръв изоставя практиката за физическо изстребление на политическите противници. Чрез изключване от партията тези хора само се отстраняват от властта, без шансове за политическа реабилитация. А с отнемането и на „полагащите” се облаги на овластените, те биват изолирани и неутрализирани напълно като фактор с особени позиции в обществения живот в бъдеще.

При отсъствието на частната собственост, опозиционни политически партии и независими медии в страната липсва алтернативна възможност за реализирането на каквато и да било реална антиправителствена практическа дейност. В резултат българският народ не винаги е информиран цялостно за истината около съответните политически промени. **Нацията е спасена обаче от ужасите на старите, открити и масови политически убийства, които се извършват по улиците и полята на държавата от 20-те до 40-те години. Изчезват също военното положение, полицейският част и масовите арести, които са неразделна практика при всяка промяна по върховете на власто-**

вата пирамида в миналото. Един резултат, който също не можеше да не даде положително отражение за успокояване на мислите, чувствата, настроенията и мотивациите за практически действия сред преобладаващата част от българския народ.

През март 1963 г. е проведен важен пленум на ЦК на БКП. Неговите решения слагат кръст на прословутите Бледски споразумения, подписани между Г. Димитров и Й. Б. Тито през 1946 г., във връзка с изграждането на т.нар. Южнославянска федерация. Тодор Живков декларира тогава официално и категорично, че по националния въпрос Георги Димитров е допуснал важни грешки. Ясно е заявено, че „преброяването” в Принския регион от края на 1946 г. е проведено с насилие – против волята на населението. Поради това неговите резултати не отразяват истината за националната принадлежност на българите в областта. Новата постановка на властта вече е категорична: в Пиринския дял на Македония са живели, живеят и ще живеят православни българи, които говорят български език, мислят и действат като българи /39/!

В резултат на тези промени е разработена качествено нова политика и по българския национален въпрос. През 1965 г. е проведено ново преброяване на населението в страната. В този случай народът е оставен свободно да изрази своя български национален характер. Като последица от новата политика хората в Благоевградски окръг получават отново българските си паспорти. От средата на 60-те години районът се превръща в приоритетна зона, в която държавата инвестира колосални финансови средства за изграждането на нова промишленост, за ремонта на пътищата и благоустройството на градовете и селата. Населението в Пиринския край на Македония най-сетне също получава спокойствие и качествено повишаване на жизнения стандарт – факт, който пък влияе благотворно върху характеровата реанимация и българското национално самосъзнание в тази част на държавата.

В областта на науката през втората половина на 60-ти години също настъпват качествени промени. Разкрита е реална възможност да се възстанови напълно истината по българската национална проблематика. През 1968 г. учени от БАН публикуват брошурата „Македонският въпрос”, която е разпространена в тираж от 100 000 екземпляра /40/. Там, на базата на базспорната фактология, е разкрита цялата истина, свързана с борбите на българския народ за свобода и национално единство. Изданието достига до най-широките слоеве на българското общество. В Института за история при БАН започва подготовката на аспиранти и е разкрита „Секция по националния въпрос”, в която се развиват кадри – тесни специалисти по проблематика.

Стартира небивал процес, свързан с преиздаване на ценни стари трудове на буржоазни учени, свързани с миналото на българския народ. В резултат от края на 60-те и началото на 70-те години студентите във висшите училища вече изучават, а гражданите могат да четат свободно и спокойно истината за историята на своето отечество. Включително – и по напълно достъпните съчинения на старите професори, дипломати и общественици като Васил Златарски, Петър

Мутафчиев, Петър Ников, Иван Дуйчев, Любомир Милетич, Симеон Радев, Михаил Арnaudов и мн. др.

В духовната обстановка, влияеща върху цялостната характерова еволюция на българския народ е направена нова, съществена и несъмнено правилна крачка – завръщането към богатите хранителни традиции на плододайното национално духовно наследство. Един колосален ресурс за характеровото развитие на народа. Сериозна част от него през изминалите две десетилетия съзнателно е държан на страна от актуалните мисли, чувства емоции и мотивации за практическото поведение на човека в България. От този нов фактор характеровото развитие на българите след 60-те години на XX век – особено на младите поколения, също печели само и единствено безспорни позитиви.

Цялостната характерова еволюция в българското общество през втората половина на XX век не може да се обясни, ако се игнорира и колосалното ново строителство, реализирано в онези сфери на обществения живот, които имат най-пряко отношение към натрупването на позитиви в образованието, културата и възпитанието на младите поколения, които влияят най-непосредствено върху характеровата реалност на българския народ.

През 60-те години в България протича истинска университетска революция. Освен София, като водещи центрове на висшето образование окончателно се налагат още Пловдив, ВеликоТърново, Варна, Бургас, Благоевград и Русе. Там е построена нова, мащабна материална база на новооткритите висши училища. Чрез нея рязко се увеличава слойът на българската национална интелигенция. България става една от малкото държави в света, която в областта на висшето образование „затваря напълно производствения цикъл – от артиста през инженера до спортиста”. На тази основа възниква още по-мащабен, нов слой от високо образовани творци. Те не само подготвят младите поколения с висше образование, но и сами обогатяват националната духовност.

През различните години, из българските университети преминават и над 50 000 млади хора от чужбина, за да получат там висшето си образование. За пръв път в своята многовековна история България се превръща в център с определено световно значение в областта на науката. Този факт също обогатява по своему емоциите, представите и манталитета на българина – специално що се отнася до тази страна на националния характер, която е свързана със способността да се общува цивилизовано с представителите на други народи, притежаващи различна култури и битови традиции.

Разгърната е мащабна политика за създаването и на научноизследователските институти към БАН. От тясно интелигентско учреждение, което до 9 септември 1944 г. изпълнява главно престижни функции, Българската академия на науките се превръща в най-мощния производител на нов научен продукт, духовност и интелект в държавата. С бюджетни средства извън София са построени към 40 театри, опери и други мощни културни институти. През 60-те години за пръв път в България като масово духовно постижение се разгръща телевизията като мощен фактор за разпространение на информация и култура с възпитателно значение сред народа. Небивал тласък получава книгоиздаване-

то, където се налага практиката да се печата само стойностното от световната литуатурна класика. Българското кино пише златните страници в своята история, създавайки средно по около 12 нови филми всяка години!

На този фон през 60-те години едно от най-важните качествено нови явления, свързани с характеровото развитие на българския народ през втората половина на XX век, се явява и утвърждаването върху обществената сцена като съзидателен фактор и на първата творческа генерация българи, която е родена, образована и възпитана изцяло след 9 септември 1944 година. Тя започва да навлиза като самостоятелен фактор в общественото пространство около средата на 60-те години. Това е първото поколение българи, което не е преживяло лично нито управлението на чужда власт в родните места, нито безмилостна капиталистическа експлоатация, нито страшните последици от войната! Поради това то е израснало и се е подготвило за живота в обстановка, която не е съществувала преди това за нито една от предшестващите български генерации! Тези хора на първо място не познават глада и мизерията. Те не бяха работили като ратаи, за един кат дрехи годишно. Израстват в обстановката на видима национална модернизация и всеобщ подем на духа сред обществото.

Това е генерацията, която – за разлика от бащите си, не е неграмотна и дори не получава своето образование в едногодишни ограмотителни и квалификационни курсове. Тук вече става дума за първото българско поколение, което завършва масово пълните три и четири годишни курсове на гимназиите и техникумите, подготвящи младите хора да овладеят нови професии. Затова при него се наблюдава най-ниският процент на неграмотни, в сравнение с предните генерации. **Това поколение първо в България има и неограничената възможност да надгради спокойно и висшето си образование в университета – при това напълно безплатно! Без да се налага семейството да инвестира непосилни разходи, за да могат младите хора да получат диплома за учител, инженер или лекар!** Нещо повече, представителите на генерациите, родени след Втората световна война, първи получават правото на стипендии, предоставяни от страна на държавата за постигнат отличен успех.

Това е поколението, което заради своята крехка младост в детството си не изпитва никакви фатални последици и от култовската духовна агресия, лансирана до средата на 50-те години на XX век в страната. То носи в съзнането от миналото си преди всичко прекрасните спомените от летните пионерски лагери, любовта към незабравимите учители и приятелите от училище. Всички те бяха спомогнали по някакъв начин за поклъването на трудолюбие, човешка добротата, интелигентност, големи лични мечти, нови планове и високи амбиции, които вдъхновяват съзряващия млад човек през 60-те години, за да се развива той постоянно в духовен план. Разглежданата генерация на практика е и първото българско поколение, чиито родители имат възможността и правят всичко, което зависи от тях, за да могат техните деца да получат това образование и култура, които те самите не са могли да имат преди 9 септември 1944 година.

Точно това е и поколението, което първо израства пред телевизора. Неговото духовно формиране е свързано и с музиката на Елвис Пресли и Бийтълс, на Адриано Челентано и Джани Моранди, на Патриция Карли и Лили Иванова, на Тончо Русев и Емил Димитров. Ясно е следователно, че когато след средата на 60-те години представителите на тази нова генерация излизаха от университетите, от военните училища, от Художествената, Спортната или Театралната академия, те вече действително бяха един „качествено нов тип българи”. Добре образовани и възпитани в основните ценности на модерната цивилизация, на новото време, не изпитали дамгосващото въздействие на мизерията и политическите репресии, това са хора с формирано чувство за ред, отговорност и задължения. Като поколение те се отличават с много по-богата лична и обща култура, силно развито патриотично чувство и „можене”, в сравнение с тези на родители и предшественици.

Следователно в живота на България по коренно различен начин навлиза една качествено нова генерация, която има потенциала да се изяви и като нова сила на прогреса. Тя носи съзнанието, че може и трябва да оказва тотално обновително въздействие върху онези сфери на битието, в които започваше нейната творческа реализация. А това означаваше, че българският народностен характер разполагаше вече и с друг – не съществувал никога в миналото, източник на енергии и пример за подражание, които оказваха мощно въздействие върху цялостната характерова еволюция на българското общество. И нямаше как резултатът да е друг, защото от втората половина на 60-те години на XX век представителите на тази генерация навлизаха постепенно и като учители в училищата, и като инженери в предприятията, и като офицери в армията, и като артисти в театрите, и като преподаватели в университетите. А това са онези основни обществени „трибуни”, от които се вае масовото мислене, настроенията на хората, представите им за лично човешко достойнство и гражданска добродетел – основните градива на един цивилизован народностен характер.

* * *

При наличието на така очертаната качествено нова действителност сред българското общество – кои са основните позитивни тенденции, надградени по естествен начин в характера на българския народ от 60-те до края на 80-те години на XX век? Най-напред тук е важно да се отбележи първото „излизане на българския народностен характер и дух” извън рамките на социалистическата ценностна система. Ролята на мощен стимулатор в това направление играе наближаващата 1300 годишнина от основаването на българската държава. За отбелязването на бележития юбилей е разработена и реализирана грандиозна – в пълния смисъл на думата безпрецедентна! – национална строителна и културна програма. В нейния ход, за пръв път в духовния живот на нацията, София посреща най-големите шедьоври на световната цивилизация. В Националната художествена галерия гостуват „Мона Лиза” и богата колекция от ненадминатите шедьоври на Леонардо да Винчи и Микеланджело. Който българин поже-

ла – отиде и ги видя с очите си! Това беше шанс за 100 % от желаещите в България да се докоснат духовно до божественото изкуство на великия европейски Ренесанс – небивал факт в историята на националната култура. През три години в българската столица започва провеждането на световни писателски срещи. За пръв път в България регулярно започват да пристигат най-големите литературни творци на планетата. В едноседмичните творчески срещи, авторски четения, интервюта, давани по медиите, и обсъждания на идеи и тенденции в областта на изящната словесност българската художествено-творческа интелигенция общува равнопоставено с колосите на световната цивилизация.

Междувременно, още през 60-те години, в България са положени основите на нов клон в областта на хуманитаристиката – Тракологията. Под ръководството на професор Александър Фол е натрупано огромно ново знание на базата на артефактите, открити по време на мащабните археологическо проучвания, реализирани из тракийски гробници, крепости и светилищата. В резултат става възможно формирането на уникалната българска колекция от „Тракийски златни съкровища“, която тръгва по света – от Съединените щати, през Западна Европа до Япония. Цивилизованото човечество за пръв път започва да общува с шедьоври на цивилизацията, сътворени на българска земя, а информацията за блестящите отзиви в чужбина се ретранслират в българското обществено пространство като факти и ново основание, повишаващо националното самочувствие. Аргументите вече са безспорни: „светът преоткрива и признава истината“ за уникалните постижения на древната цивилизация, съществувала върху земята на България, сътворена от нейния народ.

В паралелен план филмовата индустрия реализира едни от най-мащабните си и стойностни платна, посветени на българската 1300-годишна история – тези за хан Аспарух, княз Борис и цар Симеон, за подвига на Асеновци и за „Разделното време“ на насилствената ислямизация, та чак до Априлското въстание. Никога преди това българският народ не е бил поставян в непосредствено духовно общение с толкова въздействащи произведения на филмовото изкуството, които, от своя страна, също оставят трайни позитивни следи в народностната характерология.

Тези факти подсказват, че през 70-те години духовната обстановка, при която живее, мисли, чувства и мотивира своите практически инициативи човекът в България, вече е съвсем друга. В съзнанието на българския народ най-важните екзистенциални понятия на всяка личност са натоварени с качествено ново – буквално небивало съдържание. На първо място българинът разполага с напълно нова представа за това което той вече „**може**“. През 60-те години той може да си построи вече нов дом. В резултат в страната тогава протича безпрецедентна урбанизационна революция. Старите дървени („чакмаклии“) къщи изчезват завинаги като масова реалност по градовете и селата на страната. На тяхно място са издигнати нови дву- и три етажни тухлени и железобетонни домове. Те са обзаведени с всичко онова, което е сътворено в света и специално за цивилизования бит на човека през XX век: радио, телевизия, хладилник, перална машина, електроуреди, мека мебел, водопровод, баня и канализация. Така

всеки български дом се превръща в качествено ново обиталище, на несъществува никогa в миналото човешки и духовен уют, при който мисълта, емоцията и мотивацията за дейност не можеше да не изпитат благотворно въздействие.

Българинът вече знае, че може да даде образование на своите деца – в средно или висше учебно заведение, в което те пожелаят да се учат. Без тази духовна еволюция на съответния род да струва нещо непоносимо за семейството. За пръв път работещите генерации българи са напълно уверени, че със сигурност може да се пенсионират и на старини ще разполагат с прилични доходи. Българинът от 60-те до 80-те години на XX век знае, че всяко лято може да отиде на почивка със своето семейство и го прави редовно по време на редовния годишен отпуск. Той може при нужда да се лекува безплатно в болниците. Българското семейство по това време може да пътува на екскурзии из Родината, за да се даде възможност на децата да опознаят и обикнат нейните красоти. Тези генерации за пръв път в българската история можеха вече да притежават масово „трите цивилизационни опори“ на XX век – собствения дом, автомобила и вилата в селските райони! Това са възможности в областта на бита, които също надграждат предимно позитивни мисли, чувства, емоции и мотиви, свързани с характера и практическата изява на личността.

В българското народностно съзнание – с качествено ново съдържание след 60-те години на XX век, вече е натоварено и екзистенциалното понятие „**трябва**“. Българинът знае, че за да си осигури онова, което е съвременно, модерно и необходимо за него и семейството му, той трябва да работи. Изчезва фигурата на спекулантите и рентиерите, които в миналите времена водят паразитен или празен живот. Върху обществената сцена вече не присъства черноборсadjията, търговецът-измамник, „лихварят-кождер“ и подобните им модификации, рожба на примитивния спекулативен човешки характер в миналото. Така тези типажии престават да демонстрират в общественото пространство как „не трябва“ да живее съзнателният човек. Българинът вече знае, че трябва да възпита добре своите деца, защото без формирането у тях на трудолюбие, ученолюбие и стремеж към саморазвитие, те ще влязат в противоречие с тенденциите на своето време. Като резултат изчезват и онези „зози и суинги“, в чиито редове паразитен начин на живот водят млади хора, чиито семейни доходи по-рано позволяват да се битува без труд и учение.

Българинът вече е съвсем наясно, че трябва да даде шанс и на съпругата си за творческа реализация в живота. Като резултат за пръв път в българската история след 60-те години в България се появяват хиляди жени инженери, лекари, професори и дори жени с чин генерал от армията! Така – без претенциозното говорене на всевъзможни феминистични дружества и организации от клубен тип, българката добива духовна еманципация, която жените в голяма част от останалия „развит свят“ нямат почти до края на XX век. В резултат е удвоен духовният потенциал, който създава материалния и интелектуален продукт, пораждащ съзидателни мисли, чувства, настроения и мотиви за поведение сред българското общество. Българинът е категорично на мнение, че трябва да поддържа в добро състояние дори дворното пространство пред собствения си дом.

Поради това изчезват добре познатите пейзажи от стария селски бит, с килнатите настрана стари дървени къщи, изгнели плетища заграждащи малък двор и купищата с оборска тор, в непосредствена близост до дома. Около новопостроения модерен, тухлен дом са създадени цветни градини, великолепни асми и пространства с подредени под прав ъгъл плодни дръвчета, които внасят нови и нови елементи в бита. Живейки между тях, у човек по естествен начин и в допълнителна степен се прибавят спокойствието, необходимо след напрегнатия работен ден, чувството за духовна наслада от околната битова красота и удовлетворението от онова, което домакинът има, при което живее и което и създадено с неговата ръка и благодарение на творческата му енергия.

През последната четвърт на XX век в характера на българина вече е вградена качествено нова общоприемлива представа и за такива фундаментални понятия на цивилизацията като „добро” и „лошо”. За него добро вече са редовните срещи със съседите под асмата, за спокоен разговор през неделните дни. А лошо е враждата с онези, от които най-бързо и лесно можеш да поискаш сол, ако тя евентуално се е свършила у дома. Добро е да организираш запомняща се сватба на сина или дъщерята, а лошо е ако някои от тях евентуално се разведе или те изложи с непристойни прояви. Добро за българина е, ако и внуците станат добри като децата, а лошо е, ако „генът нещо се изметне”. Добро е да си трезвен, а лошо е да си пияница, който пилее и заплатата, и здравето си на вятъра. За добро се смята, ако си прилично облечен, а лошо е ако се появяваш пред хората небръснат и с омърлян външен вид. Добро е, ако спестиш пари, за да помогнеш и на наследниците си да придобият собствен дом, а е лошо ако те „живеят под наум”. Добро е, ако на старини постиженията на децата са най-голямата ти гордост пред хората, а лошото е, ако някое от тях се изложи с нещо.

Цялата тази духовна реалност подсказва, че енергиите и мотивите, които моделират характера на българина след 60-те години на XX век, вече функционират по една съвсем нова вътрешна логика. Тя е създадена вследствие появата и трайното утвърждаване на качествено новите житейски възможности на личността, които се превръщат и в обществени традиции. Това са несъществуващи в миналото правила за живот, други представи, различни ритуали и непознати процедури, по които се зараждат мислите, чувствата и мотивите за практическата изява на човека. **Разгледани в единен комплекс, те доказват раждането и наличието на един нов, траен и много висок емоционален интелект сред целия народ.** Хората комуникират между себе си по нормален, човешки начин. В семейството съществува битово спокойствие и разбирателство. Видимо намаляват поводите за негативни реакции на личността на базата на тривиалната битова проблематика. Налице е едно реално духовно облагородяване, което пести по небивал начин енергията на личността и съдейства в много по-голяма степен тя да се реализира с конкретно практическо творчество. От там започва процес, свързан с чувствително намаляване на личностната деградация на човека. **Основа на живота става простата, но велика житейска истина, че хората трябва да са материално осигурени, за да могат да общуват постоянно между себе си цивилизовано, да си говорят спокойно**

по всички важни въпроси, така че да обсъждат своите чисто човешки проблеми с взаимна полза.

Талантливият човек в българското общество вече все по-малко е анонимна величина. Това вече е големият „ТОЙ” – известният на цялата нация герой на труда, уважаваният лекар, талантливият учен, спортистът със световни постижения. А „НИЕ” – тоест обществото, преди всичко се възхищаваме от резултатите на индивида. Те се дават за пример и са главният ориентир как би трябвало да се реализира всеки от останалите граждани в държавата, защото условията за това съществуват вече пред всекиго. Това по същество е нов връх в цялостната еволюция на българските народни добродетели и творческото „може” на личността. Благодарение на това българският народностен характер излъчва личности, които след 60-те години на XX век първи на Балканите строят и поемат управлението на атомна електроцентрала; първи в Източна Европа създават компютъра „Правец”; първи в тази зона на света изграждат „Институт за космически изследвания”, изобретил 100 апарата за изследване на космоса; двама българи сред първите в света летят в космоса; десетилетия наред българите са непобедими лидери на планетата в редица от елитните спортове – от художествената гимнастика, през борбата до щангите и футбола.

Българският народностен характер се освобождава от такива свои стари „болести” като ограничения хоризонт за мислене, тесногърдието при оценката на околния свят, дребнавостта на „малкото” еснафско съществуване. В характеровото развитие на нацията за пръв път се появява „ефектът на скачените съдове”. **Стабилността, гарантирана в областта на материалното битие, осигурява спокойствие в личния живот, а от там и междуличностните отношения на обществената сцена вече, с течение на времето, започват да губят старата си антагонистичност.**

Вярно е, че по време на масово честване национални празници – 1 и 24 май, 9 септември и 7 ноември българите „манифестират”. Вярно е също така, че партийните организации организират тези масови мероприятия. Някои от техните членове носят и портретите на партийни ръководители и плакати с призивно съдържание. Но в същото това време безспорен факт е, че през няколко месеца всички българи по време на тези масови прояви се събират заедно и то най-редовно. Те са на едно място, чувстват се солидарни и са въодушевени от общи емоции като народ. Облечени са в най-новите си премени, с приповдигнато настроение са, в ръцете си държат цветя – срещат се, разговарят и пеят. При това „официалната церемония” трае максимум от 9 до 12 часа. След 13 часа, когато „манифестацията” привършва, никой в България не говори вече за това кой е бил на „официалната трибуна” или точно какво е казал той в речта си пред множеството. Хората се отдават повсеместно на духа, съпровождащ националните празненства. Защото на тях се слави българската писменост и културата, смисълът на човешкия съзидателен труд, идеята за справедливо човешко общество. Затова след „манифестацията” на всякъде из България следва задължителният тържественият семеен обяд, по време на който личността си отпуска душата. Водят се спокойни, разговори между събралите се членове

на рода. В тях има смях, шеги и повишено настроение. По цяла България – из всички градове и села на държавата! А надвечер хората излизат на главната улица или в местния парк, за да се разходят. Там се срещат със съседите си, с приятели и – най-важното – по лицата на всички има усмивки. Разменят се поздравя, любезности и пожелания. От тях не лъха завист, омраза или изпепеляваща злоба.

В интелегентските, особено в научните среди, от 60-те години възникват и до края на 80-те години постоянно се водят спорове. Често те прерастат и в трайни остри академични конфликти. Същността на тази академична конфликтност обаче е провокирана от стремежа да се защитят истините в науката. Национална известност придобива дебатът между академик Тодор Павлов и професор Кирил Василев от първата половина на 60-те години – за това съществува ли социологията като отделна наука или не. Полемиката завършва с успех за професор Василев, който отвоюва самостоятелното духовно пространство за социологията.

В началото на 70-те години в Института по история на БКП е устроен „академичен съд“ над професор Илчо Димитров, заради книгата му „Буржоазната опозиция в България“ през годините на Втората световна война. Ретроградни представители на сталинистката историография обвиняват автора, че трудът „реабилитиран“ буржоазно-фашисткия политически елит!? Но и този спор завършва с приемане на новите постановки на Илчо Димитров. Професор Николай Генчев е критикуван непрекъснато и заради статията му „Историята е учителка на народите, ала кога“, и за монографията му „Левски, революцията и бъдещият свят“, в която дръзко доказва, че идеалите на Апостола не са реализирани и през епохата на социализма. Но и неговите идеи в последна сметка са приети от интелигенцията и т.н. Тава обаче са здравасловни, вътрешнообщностни академични дебати, в чиито ход хуманитарните науки набираха все повече и повече скорост. Благодарение на този род плодотворни, истински научни битки се формира решителната способност на учените да обясняват адекватно и най-сложни аспекти на българското народностно битие. Като правило тези плодотворни академични конфликти не взривяваха ни най-малко нормалното, чисто битово и духовното пространство на широката маса от хората на народа.

Съвременноият идеен опортюнизъм на недостатъчно зрелите мозъци отрича какъвто и да било смисъл в така наложил се начин на живот за българският народ от 60-те до края на 80-те години на XX век. Претенциозните привърженици на либералната демокрация обаче премълчават, че и по време на „манифестациите“, и в нормалното си ежедневие между 60-те и 80-те години на XX век хората за пръв път в българската история не носят в ръцете си с мрачни лица църковните хоругви, за да измолят от Бога дъжд, защото без него не ще имат хляб през зимата. Българите от 60-те до края на 80-те години на XX век на публични места не носят в ръцете си и портретите на загинали или безследно изчезналите им синове, искайки мъст за убиците. Българите от 60-те до 80-те години на XX век дори и по време на казионните тържества държат в ръцете

си националното знаме и пеят патриотични песни, излъчвайки бодрост, а не загрижаност за насъщния.

Тези хора вече нито публично, нито в тесен кръг не изричат закани към никого. Те не се сблъскват по улиците на големите градове в масови, враждебни тълпи. Сред българското общество три десетилетия не се демонстрира ежедневно ненавист към онези – „другите”. Никой в България вече не нарича някого в своето отечество – „гад”, „боклук”, „фашист” или „национален предател”! За пръв път от националното съзнание изчезва представата за „врагът от български произход”. Доминиращи позиции там заемат трайните, положителните емоции. Те съдействат за извършването на една от най-великите трансформации на българската национална характерология, чиито постижения са достойни за положителна научна оценка и трайна практическа реабилитация. Защото именно носителите точно на този български народностен характер в края на 80-те години на XX век се представяха пред света с 8000 новопостроени промишлени предприятия (някои от които на световно равнище); именно те превърнаха България в световен лидер по отношение производството на електрокари, електотелфери, кабели, химически изделия, цветни метали; децата точно на тези хора печелеха първите места на световните олимпиади по математика и физика; танцьорите, излезли измежду редовете на носещите същия този народностен характер, се завръщаха само с първите награди от световните фолклорни фестивали; дори футболистите, възпитани в ценностите на същия този народностен характер, през 1994 година се наредиха на най-предно място в историята на българския и световния спорт.

Животът доказва по безспорен начин една истина, до която политическата наука в България все още не е достигнала, за да я защитава трайно и последователно. В общества като българското, където са изкоренени традиционните многовековни авторитети, каквито са монархията и аристократичните родове в Англия, Германия, Белгия или Холандия; в общество, в което по обективни причини не е било възможно да се създадат и мощни икономически стълбове като банката на Морган и фабриките на Форд в САЩ, като световните индустриални гиганти – „Круп” и „Фолксваген” в Германия, или „Рено” и „Пежо” във Франция – в такива общества като българското, само и единствено единната, солидарна и мобилизираща политическа система може да внесе стабилност и да гарантира траен просперитет на обществото! А от там вече и да се създадат и предпоставките народностният характер като цяло да се зарежда предимно с позитиви, които да доминират същностно над негативите.

Равносметката: Въпреки безспорните постижения, регистрирани в еволюционното развитие на българския народностен характер от 60-те до 80-те години на XX век, след 10 ноември 1989 г. България преживя жесток цивилизационен катаклизъм. Защо? Кои бяха основните причини за появата на този исторически парадокс? Отговорът на подобно питане нито е еднозначен, нито е лесен за кратко дефиниране. А още по-малко неговото цялостно обяснение е задача само на народознанието. Поради това в едно народоведско изследване е редно като акцент на оценката да се изведат главно новият тип характерови пробле-

ми (или непознати дефекти), които се появяват в мисленето на българина през епохата на социализма. Защото те ще се окажат фатални, за да стане възможно разпиляването на безпрецедентно национално богатство и невъзстановима енергия в българската народностна характерология.

Основната причина за кризата на българската държавност след 10 ноември 1989 г. , от гледна точка на народоведското знание, трябва да се търси в прекалено дългото дистанциране, в недопускането на българския народ до реалните проблеми на актуалното политическо мислене и практическото управление на държавата. През втората половина на XX век този процес се реализира на практика в две главни направления. Първото: по силата на социалистическите конституции от 1947 и 1971 г. до 10 ноември българинът е „освободен от ангажимента“ да мисли върху проблемите на текущия политически процес! По правилата на държавността, базирана върху еднопартийната политическа система, на масата от гражданите извън редиците на БКП са отнети всички реални възможности да влияят непосредствено върху онези, които вземат окончателно отговорните политически решения.

Основният закон е регламентирал правилото: управлението на държавата е „право и задължение“ единствено на монополната комунистическа партия! В чл. 2 на Българската конституция, приета през 1971 г., е записано изрично, че „ръководна сила в обществото е Българската комунистическа партия“, въпреки че в чл. 2 в пълна протовоположност с тази постановка за монополната позиция на една партия е записано: „... в Народна република България цялата власт произтича от народа и принадлежи на народа“!? /41/. Силната еднопартийна държавна власт е длъжна да „защитава (народа – б.м.) неговите интереси и социалистическите завоевания“. Следователно, по наложената конституционна логика, тя – монополната партия в държавата, по същество „създава условия“, „осигурява“, „организира“, „развива и укрепва“ всичко необходимо на българина. А той по същество получава (на готово) една небивала възможност да се развива духовно. И там – в областта на науката, изкуствата и спорта, българският народностен характер постига колосални – буквално небивали успехи. При условията на еднопартийната политическа система обаче масата от народът е лишена от възможността, да има ангажимента да мисли самостоятелно (и непрестанно да предлага) нови идеи, свързани с проблемите на своя – текущия политически живот. По Конституцията това не е вменено в основно гражданско право и задължение на суверена!

Текущата политическа теория и практика, са монопол на „върха“ в управляващата комунистическа партия – ЦК, и излъченото от него тринадесетчленно Политбюро. Идеите, прокламирани чрез официалните партийни документи, към 80-те години на XX век обаче вече не се разработват лично от конкретните представители на „партийното и държавно ръководство“. Проблемите на реалния живот през последната четвърт на XX век, са толкова многоаспектни и сложно преплетени, че без помощта на науката тяхното изясняване става практически невъзможно! Ето защо към ЦК на БКП са „интегрирани“ учени и интелектуалци, които са „реалният ум“ на партийния връх. (Години наред

тази роля изпълняват професорите Александър Лилов, Минчо Семов, Светлин Русев, Продан Стоянов, Александър Фол и др.). Те обаче само формулират и предлагат идеи, а Политбюро на комунистическата партия е институцията, която има „правото и задължението“ да обсъжда и взема окончателните решения „от името на гражданите“ – за онова, което трябва да се превърне в реалност от политиката и управлението на властта!

На тази основа, именно от 60-те до 80-те години на XX век, в българското народностно съзнание, за пръв път се заражда и една зловеда илюзия, че политиката реално „не е работа на обикновените хора“! Че тя не трябва ежедневно да занимава мисълта на отделния индивид, защото и да мисли той – индивидът, все пак „онези горе“ са тези, които диктуват реалностите.

Така възниква обективната основа, върху която се формира един от най-интересните и сложни за обяснение парадокси в българската народностна характерология: четвърт век народът трупва безспорни характерови позитиви и нови, непознати в миналото цивилизационни постижения. Този постоянно нарастващ национален духовен потенциал обаче не е в състояние да промени реално политическата система в държавата, защото обогатяването на народностния характер не се отразява адекватно и върху равнището на мислене на онези, които по конституция разполагат единствени с „вечното“ право да казват „последната дума“! А те, преференциално овластените, затворени в черупката на партийната уставно-програмна догматика, постепенно изостават фатално от равнището на националния духовен елит. Впрочем, дори и в чисто образователен план.

В резултат към 80-те години на XX век, „вечните и неизменни политици“ на България – Тодор Живков, Станко Тодоров, Добри Джуров, Пенчо Кубадински, Цола Драгойчева, Гриша Филипов, Милко Балев и непосредственото им нометклатурно обкръжение, са хора с ниско образование /42/, поради което се очертават като характеров архаизъм в българската народностна реалност. (Тяхното политическо слово, манталитетът им и дори начинът на личен и семеен живот издават вече една видима духовна безпомощност!) А в практиката на обществения живот само от споменатата партидна кохорта зависи точно коя от идеите, предлагани дори и от „интегрираната“ част на българския национален елит, ще се превърне в реалност!?

Българският народностен характер през 80-те години изпада във водовъртежите на един непознат в миналото, „омагьосан кръг“: нацията е на безпрецедентно равнище в своето развитие, а цивилизационният ѝ потенциал реално не може да наложи онези нови промени, които се налагат от общата криза, обхванала социалистическата система през последните две десетилетия на XX век!?

Ясно е защо дори и да се предлагат добри и работещи идеи за усъвършенстване на държавния и обществения живот, те си остават предимно на книга. През 80-те години на XX век, въпреки радикалните промени, настъпили в епохата благодарение на научно-техническата революция, в действителността на България реално започва да действа инерционната управленска традиция. Тя е донесла успехите на 60-те и 70-те години, но за 80-те вече е крайно недостатъчна като предпоставка за нов напредък.

Втората нововъзникнала реалност при условията на наложения пълен „политически абсентизъм“ за нацията от сферата на властта е свързана със създаването и постоянното разрастване на система от привилегии, предоставяни преди всичко на „активните борци против фашизма и капитализма“. За около половин век, първоначално от три, в страната са създадени седем категории „активни борци“ /43/. На практика – преди всичко измежду тях (и наследниците им), се избират кандидатите за една или друга управленска длъжност при ситуация на властови промени на средните и нисшите равнища в партийната и държавната властова пирамида. В България за пръв път започва формирането на мислене, манталитет и самочувствие сред една тънка прослойка на обществото, които са свързани със съсловни привилегии, получавани „по рождение“ и предавани по наследство. Като краен резултат не само нацията, но и основната маса от честните членове на монополната комунистическа партия губят реалния шанс – на базата на лични качества и способности, да се доберат до върховете на държавното управление! Така че с натрупания си професионален опит и житейска зрялост да съдействат за еволюционното обогатяване на политическата и управленската практика в държавата. Елиминиран е дори и потенциалът на тези комунисти, които на основата на своето образование и практически опит биха могли, при условията на една конкурентна среда, да заемат най-важните постове, свързани с развитието на обществото и държавата след 80-те години на XX век.

В резултат на така създадената обективна реалност в зоната на политическата власт и административното управление по необратим начин започва да се стесняват и перспективните възможности за самата по-нататъшна еволюция на обществото. А българският народностен характер за първи път е разделен въз основа на „словни привилегии“. Защото партийният връх (и преди всичко кастата на „активните“) са тези, които решават кой и къде да бъде издигнат нагоре към върховете на властта кога и за какво той да се смени и т.н.

Обществото не разполага с механизми да прави това само – по инициатива на най-трезво мислещите свои представители, когато обстановката видимо подсказва необходимостта от обновяване на политическия елит. Затова най-впечатляващият продукт на новопоявяващото се критично отношение, на обществено мнение към разглежданата ситуация през 80-те години на XX век, се материализира предимно в бисерите от безсмъртни вицове, създавани за Тодор Живков и останалите представители на властта и управлението. Те внасят известни нюанси на пасивна, съзерцателна съпротива на хората срещу политическия действителност. Огромната част от българския народ обаче не е в състояние чрез публичен дебат и реален избор да наложи – по своя, гражданска инициатива, нови механизми за издигане начело на управлението на най-способните измежду себе си. **Поради това – поне на практика, се оказва невъзможно по какъвто и да било начин да се компенсира постепенната загуба сред обществото на усета за разумна политическа инициатива. Бавно, но все по-видимо започват да изчезват важни умения и за рационална стопанска предприемчивост на личността.** В резултат се пораждат и безстопан-

ственост, и стопяване на хилядолетен аграрен опит сред младите поколения. Защото освен политическа изолация, в продължение на половин век нацията не разполагаше и с частна собственост в градата и селото.

От 60-те до края на 80-те години на XX век за пръв път в своята история българският народ живее три десетилетия при условията на „осигурен му битов и културен уют”. Той обаче не е резултат на възможностите, които са резултат на лична стопанска инициатива, разумна рискова инвестиция или на способностите на човека да избира алтернативи. Условията за развитието на българското общество са осигурени, „дарени” и гарантирани преди всичко от властта. Нацията властово е „обслужвана”, но тя не може да контролира „обслужваните”! Затова като една от най-опасните тенденции в еволюцията на българския народностен характер при новите поколения се очертава възможността да закърнее политическият инстинкт на личността за рационално алтернативно мислене, свързано с бъдещото развитие на държавата в областта на икономиката и политическата система.

Ето защо съвсем не е случайно, че до 10 ноември 1989 г., в България не възниква и мощна опозиция срещу властта. Затова и обществото не опонира организирано на овластените! А като краен резултат българският народностен характер се оказва напълно неподготвен – като предварително изградени политически кадри, разработени теоретични проекти и ясно разбиране, за онова, което трябва да се промени или съответно да оцелее, след като Москва се отказва доброволно да подкрепя съветския тип социалистическо общество в Източна Европа.

Резултатът е известен. Към края на 80-те години на XX век в общонационален план българският народностен характер отбелязва върхова фаза в своето развитие като сбор от преобладаващи личностни добродетели. България е „пълна” с добре образовани и възпитани хора, които се изявяват като качествени тесни специалисти във всички области на знанието и материалното производство. Мнозина от тях са на (и над) световно равнище! Националните математически, природонаучните и езиковите гимназии пускат випуск след випуск отлично подготвени млади хора. Българското кино, театърът, науката, художествената литература, музикалното изкуство, спортът бележат небивали върхове в своите постижения. На обществената сцена обаче в края на 80-те години не се забелязва дори един истински авторитетен държавник – с творческо политическо мислене, безспорен обществен авторитет и рационален поглед за бъдещето на Отечеството. Поне една, наистина велика историческа личност, която със своя политически потенциал да поеме инициативата за цялостното, но рационално хармонизиране на реалностите в българската народностна характерология.

Практиката доказва по неопровержим начин, че умението да се разработват творчески проблемите на политиката, ефективното прилагане на властта и разумното управление са „друг тип наука и умения”. А точно те липсваха като реален компонент в българския народностен характер

към края на 80-те години на XX век. Защото в случая става дума вече за онова, което се нарича „политическо изкуство“, което трябва дълго да се изучава и продължително време да се упражнява реално в практиката. За да се натрупа това, което се нарича „нюх“, „усет“, „представа за модерност“ – градивото на „шестото чувство“ у държавниците. Знание, което не се изучава само по книгите. То се добива и чрез срещите, разговорите, а и на базата на контрола, упражняван от страна на нацията спрямо големите политици – творци, които познават постиженията на останалия свят, но умеят и творчески да прилагат световния опит в конкретиката на националните условия.

В резултат на очерталата се обективна ситуация в края на 80-те години на практика се оказва, че българският народностен характер по същество не успя да „отгледа“ бележит българин, който да е добре подготвен политически, така че да е годен да поведе народа и държавата си през турбулентните условия на либералната демокрация.

Затова българският народностен характер в края на XX и началото на XXI век, ще се изправи пред качествено нови предизвикателства, отговорите на които ще се появят след известен период от време. **На практика и през епохата на социализма българското общество не можа да преодолее стария недъг на народностната си характерология: липсата на способности за навременно и постоянно изграждане на „резервни генерации“ от модерни и продуктивно мислещи държавници.** Поради това в границите на Третата българска държава продължи да действа „законът за постоянната недостатъчност в българската политика“ /44/. Не беше осигурена така важната възможност за редовно „ешелониране“ на качествения кадрови потенциал в областта на властта, за да не могат случайни авантюристи (или откровени некадърници) да се появяват по върховете на държавното управление и да съсипват националното богатство по безотговорен начин.

Бележитите държавници се отглеждат съзнателно и то от обществото! Те са продукт на възможностите, които носи в себе си народностният характер, но в същото време са и факторът, който в най-голяма степен обогатява реалностите в народностната характерология. Само добре подготвени предварително, но и овластени навреме, бележитите държавници могат да гарантират плавни преходи на народа през бездните, пред които го изправят промените в световното и националното историческо битие. В края на 80-те години основният властови дефект в българския народностен характер вече не беше плод от доминацията на чужда държава или от волята на външни победители (каквато беше ситуацията до 1878 г. или след 1919 г.). Причините, поради които българският народностен характер не успя да излъчи велики държавници на новото време, този път бяха политическите обстоятелства, наложени на нацията от страна на монополната комунистическа партия. Последниците от реалността се оказаха обаче пагубни за бъдещето на народа в края на XX и началото на XXI век.

ГЛАВА III. БЕЗПРЕЦЕДЕНТНАТА ХАРАКТЕРОВА КАТАСТРОФА В ГРАНИЦИТЕ НА СВОБОДНА БЪЛГАРИЯ

В миналото България е била завладявана от най-силните държави на средновековието (Византия и Османската империя) и народът ни два пъти е поробен от агресивни външни завоеватели. Лишен от собствена държавна организация, при отсъствието на собствен политически елит и свободен публичен живот, българинът се е залавял за своите хилядолетни битови традиции, натрупан характеров потенциал през вековете, разчитал е и на личностните си добродетели и така е оцелявал. Във времената на изпитания поробеният българин се е уповавал преди всичко на физическата си сила и издръжливостта, опирал се е на своето семейството, търсел е закрила в рода и задругата. Крепяли са го ценностите на християнските традиции – малката икона на Св. Богородица и кандилото, които са висели на стената във всяка селска хижа. И въпреки невероятните предизвикателства на битието българинът е оцелявал и биологично, и в духовен план.

Нещо повече – той е успявал и да се възражда, а на дадени етапи отново е възкръсвал за свободен политически живот /1185-та, 1878 г./, след което е отбелязвал отново впечатляващи цивилизационни постижения /45/. Защото трайно в народностния характер е било заложено разбирането, че не трябва да се допусне завоевателите да отнемат историческото право на човека да живее и отглежда децата си в земята, която е отвоювана с кръв и му е завещана по право от деди и прадеди. Следователно един от най-важните фактори за безспорното чудо в съдбата на нашия народ – да оцелее шест века и половина под властта на чужди държави, е добродетелното съдържание в българския народностен характер. Преобладаването там е на стойностните качества – умението да се мисли и да се вземат правилни решения – така, че да не се даде шанс за изявата на характеровите дефекти.

Вече свободният българин е бил смазан морално и икономически в границите на собствената му свободна държава по силата на международноправни актове, наложени от страна на влиятелните велики сили. Това обикновено е ставало чрез налагането на унижителни и непоносими мирни договори, натрапвани ритмично – през периоди от четвърт до половин век. Достатъчно е да се припомнят Берлинският (1879 г.), Букурещкият (1913 г.) и Ньойският (1919 г.) договори. Тогава народът ни се е опирал на свободната си държава и с труд и последователност – въпреки мизерията, отново се е възраждал. Един от неизменните фактори за неговото спасение и в тези случаи, отново и отново, трябва да се търси в същността и добродетелния потенциал на неговия жилав народностен характер. Малко са народите в Европа, които са преминали през такава Голгота през XX век, която да е подобна на българската съдба в новото време!

След 1989 г. обаче с българина се случва за пръв път нещо качествено ново и небивало никога като реалност в миналото. И в неговото лично битие, и като пример в световната история: **тогава вече една собствена, българска власт, представлявана последователно от серия правителства, чиито ми-**

нистри са „родени и откърмени от българска майка“, подлага на у н и щ о ж е н и е икономическия, духовния и военноотбранителния потенциал на собствената си силна държава!?... Без наличие на разумен подход и на чувство за мярка в инициативите, свързани с „разграждането на тоталитарната държава“ /46/. Без ясна визия за перспективата и последиците. Защото е игнорирана реалистичната представа за ценното, народополезното, следователно и непреходното, както и за онова, което е идеологически временно, вредно, а от там е и преходно и незначително с оглед на доброто бъдеще.

Така за първи път в хилядолетната история на българите възниква небивалият екзистенциален проблем: на кого би могъл да се опре народностният характер при появата на серия от качествено нови, катастрофални цивилизационни последици, причинени му вече не от външните фактори, а от „свои“? В рамките на собствената държава! И то във време, когато водещата парадигма в мисленето е, че се прави „преход“ в името на по-добро бъдеще в лоното на демокрацията!?... А на практика се случва точно обратното като реален резултат.

Ясно е следователно, че от началото на 90-те години на XX век в България настъпва една качествено нова, съвършено непозната обективна обстановка, за която никъде по света не съществува предварителен чужд опит, за да се използва той като пример за поука. Защото в мнозинството постсоциалистически държави преходът преминава несравнимо по цивилизовано, в резултат на което и обективните резултати за съответните народи днес се характеризират с преобладаването на позитивите над неизбежните негативи!

В резултат българският народностен характер в края на XX и началото на XXI век е изправен пред предизвикателства, каквито не само нацията ни, но и човечеството не познава!? Това е главната причина – основата, върху която през последния четвърт век в българското обществено битие са взривени фундаментални пластове в натрупаният съзидателен характеров потенциал от предишните десетилетия, за да се развихрят нови, невиджани стихии в мисленето, чувствата, емоциите и мотивите за поведение на личността и общностите. Именно те пораждаят явления и изяви в еволюцията на българския народностен характер, каквито в миналото никога не са се проявявали. **Тенденции, които със своите последици поставят началото на първата характерова катастрофа за българина, реализирала се при условията на свободен национален живот в границите на собствената му държава** /47/.

Може би в бъдеще интелигентните хора ще си спомнят със срам на челото, че някога 25-годишни българи са били носители на характер, който е позволявал да се изнасилват жени на 75 – 80 годишна възраст. Причината – да им се отнеме насилствено жалката пенсия чрез демонстрация на някакво абсурдно характерово оскотяване, непознато в народното ни минало като собствено българска битова практика!? Но през десетилетията след 10 ноември за пръв път в народностното ни битие това е честа демонстрация на „нов характер“ в обществения живот на България!

Със сигурност някога ще се разказват легенди, че оцеляването на десетте кокошки в семейството на пенсионера е било истински битов подвиг и върхо-

во характерово постижение за 70-80 годишните хора! След 10 ноември обаче и това е реален екзистенциален проблем в българското село. Сигурно ще избива студена пот по слепоочията на онзи защитник на демокрацията, който трябва да обяснява в бъдеще защо и как бивши инженери, учители и високо квалифицирани работници след 10 ноември 1989 г. са се оказали в абсолютна невъзможност да съхранят достойнството си – този гръбначен елемент в традиционния български национален характер, за да поведат масово живот на клошари! Но след 10 ноември и това е ежедневна картина по улиците на градовете и селата в Отечеството...

Едва ли някой някога ще вярва, че за немалко българи способността да се мисли и действа „правилно“ как на време да се откриват и колекционират „съкровищата“ от кофите за смет е била върхово постижение в характеровия потенциал на много индивиди, защото те са разглеждали „находките“ си там като единствения ресурс за изхранването на децата в семейството. Но след 10 ноември 1989 г. и това е безспорен факт с масово присъствие на обществената сцена в България! При това, с възможно най-отвратителния съпровод на опит, който формира основите за една трайна човешка перспектива. Защото в хода на „добивната процедура“, реализираща се около боклука в демократизираща се България след 10 ноември 1989 г., 5-6 годишни деца разгръщат с немощните си ръце торбите, в които родителите прибавят новоизроване парче мухлясал и изкалян хляб... Какви „начални трудови навици“ и творчески умения се формират, които трябва да се притежават като траен елемент в народностния характер на тези представители на „бъдещите поколения“? Да не говорим, че „събирателската икономика“ е била практика за първобитните човекоподобни от предсторическата епоха на цивилизованото човечество.

Нормалният разум въбдеще вероятно никога няма да разбере и да обясни какво се е случило с характера на част от представителите на българското общество, за да е било възможно съзнателно да се зачене бременност, след която новородено бебе да се продава в Гърция за суми от 500 до 5000 евро. И това да се е смятало от някого за „в реда на нащата“ и за реална житейска необходимост, защото е било безалтернативна екзистенциална потребност!... (При положение, че дори през вековете на османското робство майките са криели по горите своите деца, дамгосвали са лицата им и дори са им режели някои от пръстите само и само да не бъдат взети рожбите им за еничари на султана.) А днес, в началото на XXI век, носители на променящия се съвременен български народностен характер са в състояние да създадат нова рожба с ясното съзнание, че тя ще бъде продадена като стока на никаква цена на представители от друг народ /48/.

Да – в бъдеще всичко това със сигурност ще изглежда като сюрреалистичен разказ на абсурдно минало! Но не и днес, защото сега то се върши от български граждани! А като комплекс от практики е ярка илюстрация за небивалия колапс, който е настъпил през последния четвърт век в структурата на българския народностен характер. Сигурно е, че някога тази кошмарна практика ще се сочи като цивилизационен парадокс, но – след време! И най-вероятно след

доста време. Днес обаче това са „характерови артефакти“, свързани с мисленето и реалното поведение на конкретни и то не малко граждани на България! Следователно подобни непознати тенденции в народностния ни характер би трябвало да бъдат обяснени. Естествено, от представителите на днешните поколения.

Направеният анализ на серията от качествено нови компоненти, свързани със спецификата на съвременния български народностен характер, показва неизбежността на разгледаните характерологични деформации. **Те са плод на дълбоките, съвършено непознати, опасни обрати и промени, настъпили преди всичко в битието на българския народ.** Защото непосредствено след 10 ноември 1989 г. – поради съзнателно натрапената половинвековна „политическа стерилност“ на българският народностен характер, в началото на прехода той изживя един кратък период на самозаблуда, която е базирана върху наивна духовна благодат. Новостартираният политически процес, свързан с голи надежди, абстрактни очаквания и напразни мечти на изчакващите „да се случи нещо по-добро“ след промяната хора, продължи до към 1993 година. Това е времето, през което бившите управлявали в редовете на комунистическата партия бяха „обезвластени“ и почувстваха някаква вина. В техния характер тогава надделява една непозната в миналото характерова смиреност, сговорчивост и нов тип „загриженост“ за проблемите на народа. Дори страх пред неизвестността – дали е възможно да се случи възмездие за онова, което БКП беше извършила от 1944 до 1953 година /49/.

При така структуриралата се нова обективна обстановка в България, непосредствено след 10 ноември 1989 г., колкото и парадоксално да е – поради „тоталната политическа девственост“ на масата от народа, сред широките обществени среди в началото настъпи безпрецедентен характеров наивитет: той се изля в чести многолюдни митингови изяви; пламенно и искрено говорене по проблемите на деня – у дома и на работното място; активно реагиране при съответен повик от страна на новоформиращия се демагогстващ политически елит – „да се излезе на улицата“ и се демонстрира колективна решителност „да се даде шанс на новото“; обикновени хора отново започнаха да се карат със съседи, приятели и роднини, защитавайки достойнствата на един или друг от носителите на отпочващия се характеров хаос в България. На основата на нововъзникналите „идейни различия“ се стигна дори до разводи в семейства на интелигентни хора!?

Точно тук обаче, благодарение на все още доминиращите традиционни характерови добродетели на българският народ, се случи едно чудо, което е най-важният характеров индикатор за българите от първите години след промяната: въпреки крайностите в реториката (нападките между сини и червени), българският народ – в своето масово измерение, за пръв път по време на драматичен исторически преход (след 1989 г.), в рамките на свободната си държава не позволи на обществената сцена да вземе връх въоръжената политическа АГРЕСИЯ. Сред народа надделя и се чувстваше ясно разбирането за необходимостта от мирен преход /50/ към едно солидарно, свободно, наистина модер-

но, демократично общество. Със силна държава и равни шансове за личностен успех на всеки. Благодарение на своите характерови добродетели българският народ отлично разбираше, че обективните предпоставки бяха налице: развита и все още работеща икономика; машинизирано уедрено и напоявано земеделие; всестранно подготвена интелигенция; край на Студената война и старата конфронтация в света. Все фактори, които позволяват да се организира по нов начин едно по-рационално бъдеще за нацията.

В това време на надежди, когато българският народностен характер демонстрираше своето безпрецедентно цивилизационно благородство, сред масата от народа все още надделяваха най-чистите помисли, пориви и надежди, на които е способен човешки характер. Ето защо, ако тогава на обществената сцена се бяха появили мъдри, национално отговорни партии, водени от личности, които се интересуваха преди всичко и само от по-доброто бъдеще на нацията, крайностите биха се уравнили. Би се получил толкова важният консенсус за същността на демократичния преход и всестранный напредък на България. Народът го искаше и показваше готовност да съдейства за това с всичките си възможности! Защото той носеше в своя характер от предишните епохи колосален професионален потенциал, толерантност, духовно спокойствие и огромен практически опит за мирно творческо съзидание.

Но не биде!... Животът предложи един качествено нов и непознат сценарий, по който се разви характеровата реалност на българската демократизираща се обществена сцена. При условията, в които нацията ни буквално беше „хвърлена“ във водовъртежите на глобалния посткомунистически преход, на практика се оказа невъзможно на българската обществена сцена да се появи така желаният рационално мислещ и ефективно действащ нов, съзидателен политически елит, който да възглави и поведе нацията напред и нагоре. Именно във и около зоната на властта, до средата на 90-те години, отново се очертават серия от качествено нови реалности, които се превръщат в основа за възникването на характерови типажки. Те буквално „ще избухнат“ от всеобщия народностен хаос и ще доминират в общественото пространство през периода на „прехода към демокрация“.

Подредени в известна йерархия, причините за характеровия взрив могат да се представят най-общо в следната последователност: настъпилото безвластие в България след необмислено проведения „демонтаж“ на старата държавност поражда непозната възможност за грабеж на националното богатство, което е сътворено с труда на целия народ. На тази база се заражда духовен упадък, алчност и стремеж към бързо забогатяване за сметка на нацията, откъдето поклъват грамадата от нови характерови деформации и извратености.

Най-напред, за пръв път в българската народностна съдба, по непознат в миналото начин изпъкна един нов характеров образ, олицетворяващ разрушаващо се родолюбиво чувство, родило „безотечествения емигрант“. По време на най-големите предишни цивилизационни преходи – и след 1878, и след 1919, и след 1944 г., от България не е тръгвала, а точно обратно – винаги се е завръща-

ла емиграция в отечеството. И не само се е завръщала, а като правило е давала своя не малък принос за положителното развитие на Родината – така, както са го разбирали представителите на отделните емигрантски поколения по време на предишните преходи.

След 10 ноември 1989 г. обаче, бившата антикомунистическа емиграция, напуснала страната след края на 40-те години, се оказа напълно индиферентна към възможността да окаже съдействие за правилното демократизиране на живота в Отечеството. (В една Естония се наблюдава точно обратния пример – лидерът на антикомунистическата емиграция се завръща в Талин, поема функциите на държавен глава и тласка рязко напред бързата демократизация и напредъка на страната. Ситуация, която впрочем се наблюдава и в Полша, и в Чехия).

Практиката в нашия случай обаче доказва, че българската антикомунистическа емиграция вече беше се превърнала в жертва на най-егоистичното характерово правило: „отечеството е там, където ми е добре“! Въпреки, че в продължение на половин век тази емиграция създава различни „родолюбиви фронтове в изгнание“, организира шумно разгласявани конгреси, ежегодно алармира световни организации за „престъпленията, извършвани от комунизма“ и дори издава антикомунистически вестници, изпълнени с яростна антидодорживковска реторика! Когато обаче историята казва ясно своята дума и възникна реалната възможност тези хора да се завърнат в Родината си, за да претворят своите „демократични идеи“ в действителност, техните „фронтове“ се стопиха като ланшия сняг! Те изчезнаха, а предишните им водачи по същество пожелаха „да бъдат забравени“! Въпреки че поне представата за достойнство изискваше „да се направи нещо“, за да се оправдаят милионите долари, които бяха предоставяни в миналото от чужди правителства на тези „българи в изгнание“, за да са те „рупор срещу комунизма“! Доколкото отделни представители на антикомунистическата емиграция се завръщат в България (като скандално известния „КосюМи“ – Константин Мишев), те се мяркат върху новата обществена сцена, първо, за много кратко време, а на второ място – без да демонстрират особено интелектуално превъзходство над новопоявилите се „домашни“ български демократи. Доколкото развиват някаква дейност, то тези люде се изиявяват главно като съветници на слабо грамотните, новоизлюпени парвенюта в политиката, за да ги контролират като представители на заинтересувани външни сили: как да се нанесе по-бързо и по-дълбоко умъртвяващият удар върху българската национална икономика!

За пръв път в България става ясно, че в характера на тези българи по рождение не е останала и следа от родолюбието. Че те не познават чувството за съпричастност със собствения народ, както и съзнанието, че след като си овладял теорията и практиката на един по-свободен и демократичен живот, е редно да предадеш мъдростта си и на „твоите по кръв“. Защото само така може да се съдейства за напредъка на народа, от когото си произлязъл. Така, както са правили в миналото бившите емигранти – Любен Каравелов, Стефан Стамболов, Атанас Узенов, Олимпии Панов и хиляди други! Докато след 10 ноември 1989 г. българският народ за пръв път видя „свои хора“, забравили род и родина, из-

оставили напълно традиционните характерови добродетели на рода си, да разгръщат дейност вече в стилистиката на едно отдавна забравено „характерово неоееничарство“. То донесе само вреди на Отечеството.

При условията на стихийния и поради това и нецивилизован преход, стартирал в България след 10 ноември 1989 г., съпроводен с безпрецедентно разграбване на националното богатство, на обществената сцена изведнъж – в буквалния смисъл на думата, изскочи от небитието и носителят на един нов и разярен, но позабравен **реваншистки тип характер** – символ на най-лошото от практиките на народното минало. Най-парадоксалното в случая е, че той не е „еманипиран“ и не се олицетворяваше от онези, които действително лично са страдали след 9 септември 1944 г. от политиката на Сталинистката кохорта в редовете на БКП, като д-р Петър Дертлиев, д-р Атанас Москов, Милан Дренчев и други /51/. Животът доказа, че в много голяма степен тяхната житейска мъдрост ги беше научила на основното правило, валидно за всички времена: когато (и ако) един народ се устреми към ново – по-смислено бъдеще, той трябва да тръгне към него с добро! Затова реални носители на разпенения и яростен реваншизъм стават внуци на репресирани от комунистите след 1944 г. и дори синове и дъщери на бивши „активни борци“! Въпреки че през втората половина на XX век въпросните синове, дъщери и дори внуците лично бяха изконсумирали доста прилично онова, което предишното общество можеше да предложи на индивида: завършено висше образование, натрупан не малък трудов стаж като участници в системата на старото общество, а в някои от случаите дори и солидна кариера зад гърба и немалък капитал, натрупан от полагаемите „съсловни облаги“...

След промяната, по отношение на своите характерови добродетели, тези личности изведнъж се оказаха на обществената сцена като „голи охлюви“, които са изхвърлили старата си цивилизационна черупка. Те застават в центъра на медииното пространство със страшно наежена външност. Общуват с околните единствено чрез категоричната безпардонност в изказа, която граничи с нецивилизованост и дори бруталност. От лицата им лъха някакво чувство за абстрактно и неразбираемо месианство, проповядвано в безкрайни речи по площи и из медиите в името на абстрактните демократични „свободи“. Действията се представят преди всичко като борба, за да се гарантира трайност на процеса, осигурил „настъпилата свобода“.

Носителите на реваншисткия тип характер не проявяват никаква склонност към дискусия, толерантност към инакомислещите, чувство за мяра и интелигентност, когато са касае за постигане на консунсусни решения. Поради това, вече в качеството си на овластени фактори след 1992 година, те по същество преминават през територията на България като някакви „нови варвари“. Тяхно дело е създаването на специален закон, чрез който като официална институция на държавата са изградени „ликвидационни съвети“. А те пристъпват организирано към унищожаването на основата на националния живот – уедреното, машинизирано, напоявано и електрифицирано селско стопанство!

В резултат от липсата на системна възможност българите да се занимават реално с проблемите на текущата политика през десетилетията между 9 септември 1944 и 10 ноември 1989 г., а от там и при отсъствието на една истинска – демократична политическа практика сред нацията, си казаха своята най-отварителнаа дума безкултурието, политическата неграмотност, конфликтността, безпардонността и враждата към другите. Въпреки че в случая изобщо не става дума за наличието или защитата на някакви трайно съществуващи „класови различия“ в жизнените интереси у „квазидемократите“. И въпреки факта, че тези хора нанасят ударите си върху основната част от собствения народ, с когото до вчера са учили или работили рамо до рамо /52/!

Резултатът е известен. Представителите на този тип новоизбуяла, непозната в миналото характерова комплексарщина донесоха сами – и то лично, поредната вътрешнонационална катастрофа на България! Това е резултат в политиката, за чиито „творци“ в миналото няколко пъти е организиран истински държавен съд! Но не и в разглеждания случай, защото „героите“ на новите характерови трансформации, настъпили при условията на националния хаос, „рушаха активите на грозното старо“, в името на някакво, несъществуващо, но обещавано „щастливо“ бъдеще на народа! Така за пръв път в своята хилядолетна история българинът изпита ударите вече и на характеровия идиотизъм, пръкнал се в развалините на духовната реалност, породила се сред част от представителите на собствения му народ!

След 10 ноември 1989 г. за пръв път в хилядолетното им развитие на българите беше съдено да се сблъскат и с личността на внезапно пропъззелия на обществената сцена, непознат от миналото – и по същността си, и по своите мащаби – **характеров хамелеонизъм**. Синове и дъщери, снахи и зетьове на бивши партийни величия и всевъзможни активни функционери на свалената от власт комунистическа партия с невероятна повратливост застанаха дръзко и с наперен външен вид сред новия „демократичен елит“. Тези хора имат практиката да забравят семейната традиция и да я загърбват брутално. Отричат синовния дълг да не се ругателствува против мечтите и сторенето от бащите и майките, защото някои от тях дотолкова са вярвали в собствените си идеали, че дори са залагали живота си в името на тяхното тържество.

Най-агресивно от тези именно среди заклеиява „лошото старо“ и бойко проповядва „доброто ново в бъдеще“. Тези хора бързат да заемат отново изгодна позиция под слънцето, защото те са свикнали да живеят добре и сега се налага да намерят способ, за да оцелеят и при новите условия, но според предишните си жизнени стандарти. Трайните ценности, чувството за чест и достойнство, срамът, представата за мярка в мисълта и действието – класическите компоненти на традиционния български народностен характер, изчезват трайно сред представителите на разглеждания обществен сегмент. Те вече не са компонент от структурата на личната им характерова рамка. За характеровите хамелеони оправдана е само една основна цел – да се наредят отново сред „уинърите“, за да не се окажат стратегически „лузъри“! И болшинството успя-

ват да се интегрират успешно в новата цивилизационна реалност на жестоко пострадалото си Отечество – за срам на българската демокрация.

По тази приблизителна логика след 10 ноември 1989 г. протича вътрешно българският характеров разпад на съществуващите реалности, в резултат на който от небитието внезапно се появява и налага като трайна характерова реалност образът на масовия тип „сини демократи”. Тези, които в миналото или не са страдали лично, или просто хамелеонски забравят за своето реално битуване в редиците на бившия социалистически уют. Сред тях, поради пословичната им политическа неграмотност, в началото битува някаква неоправдана надежда и инфантилното очакване, че „добрите неща ще се случат от само себе си”. Стига само да се „рагради старото”, като в буквалния смисъл на думата „се ликвидира” всичко създадено през епохата на социализма! В името на тези „разрушителни цели” от чужбина за пръв път се канят всевъзможни консултанти, а съветите им се изпълняват почти безпрекословно!

Сред носителите на този развихрил се и неудържим характеров хаос в България през 90-те години на XX век се проявява някакво примитивно невежество, според което постиженията в цивилизацията се случват от само себе си. Без за тях да е мислено преди това дълго, да се е работило организирано и национално отговорно. Поради това в тези вече масови „сини демократични среди” – поради липсата на някаква що годе предварително формирана демократична политическа грамотност, се ражда една първична, напълно стихийна готовност и решителност да се подпомагат промените всячески! Без случването на „новото всеобщо щастие” да е съобразено с добрите национални традиции или поне с онова, което се върши по същото време в останалите бивши социалистически страни.

Уви! Нововъзникналият политически елит – и десен, и ляв, се оказва далеч под обективните потребности на нацията и времето. Животът доказва по безапелационен начин, че както, ако едно новородено дете се хвърли във водата, то ще се удави, точно така и народ, който половин век не е „трябвало” да се занимава реално с политическа дейност, се оказва неспособен автоматично да излъчи и качествени държавници. Държането на българите близо половин столетие настрана от реалната политика и властта си казваше страшната дума. Хората, оказали се начело на обществото, бързо доказват, че са с напълно закърнели политически инстинкти за творчество, усет за новаторство и чувство за реализъм.

Левият политически елит, който не измени на родовата си кръв, насочи своите усилия преди всичко, към изграждането на една стена около себе си, за да се избегне възмездие. За целта са пожертвани ценни кадри практики от всички важни сфери на обществения живот чрез изхварлянето им от армията, полицията, реалната икономика и даже от науката и културата, само защото са били притежатели на „партиен билет”? А новопоявилият се от небитието „десен елит”, воден от политически неопитни и безхарактерни хора, приказва, надвиква се, шуми непрестанно, но в практиката не показва никаква ефективност от своите действия /53/.

В България започва проявата на онези дефекти в националното битие, които са плод от фаталната липсата на предварително разработена национално отговорна доктрина за плавен демократичен преход. За една цивилизована промяна, в хода на която да не се докосват фундаменталните устои на държавата – като широкоплощното и машинизирано земеделие, ефективните отрасли на промишлеността, добре организираната здравна система, работещото образование, надеждната армия и ефективната полиция. От това се възползват и заинтересувани, враждебно настроени външни сили. Под тяхно давление са създадени неправителствени организации (фамозните и високомерно морализаторстващи NGO-та) /54/, които пренасят на българския обществен терен основната максима на безконтролната посткомунистическа либерална епоха, наложена от победителите в Студената война: ”Унищожавай всичко, което е свързано със социализма! От него не трябва да остане и следа и не се притеснявай – възмездие няма да има за никого!”

В такива условия, използвайки протичащите деструктивни процеси като димна завеса, върхушката на червения политически елит, ръководена от Андрей Луканов, пристъпва към практическото разграбване на градската икономика: част от националната валута на държавата е раздадена „в куфарчета” на определени лица със задачата да създават „червен” капитализъм; клоновете на БНБ са превърнати в самостоятелни банки, които поставят под контрол и спестяванията на населението; на входа и на изхода на промишлените предприятия застават новосъздадени частни фирми на директори, министри и висши функционери на БСП, които започват да източват и печалбите от промишлеността. На тази основа през първата половина на 90-те години на XX век, България постепенно навлиза в дълбока и необратима икономическа криза. Жизненият стандарт на нацията спада ежедневно. Хазната е изпразнена и държавата се оказва в невъзможност да изплаща външните си дългове. Правителствата са безпомощни да спрат хаоса, който постепенно обхваща полицията, армията, администрацията, съдът, образователната система – всичко, защото е взривен фундаментът на нацията: традиционните ценности, определящи облика на българския народностен характер. Логично през зимата на 1996-1997 г. държавата изпадна в тотален колапс /55/!

На тази качествено нова и стихийно възникнала основа няма как да не започне бързото изчерпване и на онази позитивна духовна енергия, която народът носи като наследство от 60-те и 80-те години на XX век – енергията, която все още тлее в българския народностен характер след 10 ноември. Вместо да се озове в така мечтаната по-добра демократична обществена действителност, българинът в безпрецедентно кратки срокове се оказва исторически победен завинаги – не от чужди, а от свои! Защото е тотално ограбен, морално е отречен, а общностите му организационно са демонтирани. Поради това индивидът изпадна в положението на унижаван и изтощаван по всички възможни начини от представителите на собствените си властови институции! Така са били ограбвани само дедите му в границите на Османската империя. Сазмо че сега де-

структивните процеси протичат по всички възможни направления, с неவிжда-на скорост и по свършено непознати начини!

За по-малко от едно десетилетие „изчезва“ национално богатство за над 200 млрд. долара!?... На тази основа отделното – нормално човешко същество, което не граби, а работи и се придържа все така към традиционните добродетели на народния си характер, по неизбежност започва да се изтощава материално и физически, а от там духовно и морално – процес, който в последна сметка води и към нарастването на всеобща характерова инфлация. В резултат неусетно, но и неизбежно, сред българския народ се възражда озлобяването на човека! Отчаянието замества оптимизма! Българинът постепенно е изтерзан от появилия се отново недоимък в ежедневието – до крайни предели на възможното. А от там вече определени среди започват да възприемат и да превръщат в норми на поведение една истинска планина от нови негативи в живота.

Появява се потребност от някаква нова, стихийна самоорганизация, за да може личността да оцелее по друг начин. При нововъзникналите условия животът, семейството и имуществото на личността се оказват за първи път напълно несигурни като традиционни гаранции за настоящето и бъдещето. А самоорганизациите придобиват свършено различен характер. Част от българите се ориентират трайно към двете основни политически партии – БСП и СДС. Навлизайки в техните редове, на практика отново драматично се нарушава съществуващото вътрешно духовно и морално единство сред нацията. Възродена е една отдавна забравена вътрешнообществена и то крайно конфликтна поляризация сред българите, за която се смяташе че е изчезнала. Подновена е старата непоносимост между носителите на „лявото“ и „дясното“ мислене.

Част от бившите спортисти, останали без подкрепата на държавата за победоносна изява върху терена на силните, уволнени полицаи и военни, организират непознат по силата и мащабите си ъндърграунд. В България се поражда мисловност, която позволява да стартира нелегалното застраховане като средство за принудително изсмукване на финансови средства от търговци и притежатели на недвижими имоти. Незаконното забогатяване непрестанно продибива нови форми. Ражда се характеровото явление „мутра с бухалка“, олицетворявано от дебеловрати, тъпоумни, но агресивни индивиди. В такива условия преобладаващата част от нацията в средата на 90-те години изпада в състояние на ценностна обърканост, чувство за малоценност, някакъв необясним страх, неизвестност за бъдещето, загубана ориентация за правилно и неправилно. Не можеше да бъде друго след като напред и нагоре върви вече не ученото, национално известното и доброто, а силовото и носителят на лошото. В народния характер се появява и налага трайно цяла поредица от още по-нови и непознати в миналото компоненти: отчаянието на големи маси от хора, малодушието, повсеместният песимизъм, свързан с бъдещето, безидейността, парализиращата пасивност и в, последна сметка – безпомощното „очакване“ дано все пак се случи и нещо добро. Някога, по волята на някого! Без да е ясно кой, кога и как би могъл да го „донесе“ това добро.

Поради липсата на ясни отговори около фундаменталната дилема – кой, кога и по какъв начин ще създаде и нещо добро за народа, в характера на българина постепенно започва да надделява и друга тенденция: големи групи от хора започват да се отдръпват от активното присъствие на политическата сцена. В последна сметка оптимизмът, залял улиците до средата на 90-те години, изчезва. През втората половина на 90-те години нацията се чувства вече измамена, изоставена и поругана! От това негативните тенденции в битието само печелят нови и не по-малко важни ресурси. Защо? Защото незаконното забогатяване ражда и първите прояви на ново и, най-важното, несправедливо класово разделение сред българското общество.

В най-престижните зони на държавата започва масираният строеж на мутродворците. По улиците тръгват автомобили, каквито притежават само милиардерите по света. „Новите богати” в България, които преди промените от 10 ноември 1989 г. никой не познава с каквито и да било лични, обществено полезни, а най-малкото със значими постижения в някаква област, имат вече нужда и от „нова култура”. Така се ражда потребността от чалга вълната и нейните носители. Цеинностната система, представата за красиво и възвишено – духът в българският народностен характер, вече се люлеяг от качествено нови сили. В съвършено различни посоки. При това със скорости, които никой не може вече да контролира. А за традиционни, общоцивилизационни или поне за ценности, базирани на приличието, вече не се мисли в застрашително масови размери.

Онова, което традиционно българинът е наричал „човещина”, дори от епохата преди Възраждането, навлиза в дълбока и необратима криза! Започва процес на изчезване и на оказалите се плододайни представи от втората половина на XX век за „добро” и „лошо”, за „трябва” и „не трябва”, за „може” и „не може”! На тази нововъзникнала основа стартира необратимо децивилизироване, деморализация и деперсонализация на солидни обществени слоеве. Единното и сравнително хомогенно национално характерово пространство се разпада. На улиците вече има хора, които ежедневно присвояват чуждото без свян и страх от власт и закон; има персони които са готови да застрелят някого по поръчка, срещу „хонорар” от няколко хиляди лева; лумпени продават дрога на учащата се младеж – по сред бял ден – дори на входа на училището! „Нагли” отвличат хора, режат им пръстите от ръцете, пърлят краката им с нафтови горелки, а мнозина направо убиват, само и само да се плати откуп за живота на жертвата! Това вече е действителност, характерна само за народ, който е изтръгнат от своите естествени, традиционно възниквали цивилизационни „корени”. И този народ отново не притежаваше частна собственост, за да си създава сам необходимите му блага.

Но за разлика от периода преди 10 ноември 1989 г., българският народ стана свидетел как някои разграбиха „неговата”, всъщност „обща” собственост, за да я скрият зад новоиздигнатите дувари на мутродворците! И още нещо – в усилията си да осмисли и втъче в своя характер продуктите на новото време, този народ вече нямаше около себе си и силна държава, която евентуално да му помогне. Това вече е народ, който вътрешно не е обхванат от етноконсолиди-

ращи, обединителни организации. Напротив – в неговата структура ежедневно поклъват, безчинстват или паразитират безброй нови и много враждебни, неединомислещи и ненавиждащи се обществени структури.

При обстановката на тотален характеров разпад избухват събитията, породени от паметната „Виденова зима“ през 1996-1997 година. Магазините са изпразнени напълно. Банките фалират. Глад, мизерия, студ и безпрецедентно силна поляризация заливат улиците! При тези условия деформациите в българския народностен характер не можеха да не продължат да се задълбочават: расте гневът като основен двигател в мисленето, емоциите и мотивите за практическото поведение на човека; изпарява се всякаква вяра във всичко; гняв, невиджана омраза и проклетия заливат трайно и по необратим начин общественото пространство! В публичното говорене отново навлиза отдавна изоставената груба, жигосваща лексика от арсенала на омразата – „предатели“, „крадци“, плюс новородената словесна триада „червени и сини боклуци“!

Такава е атмосферата през зимата на 1997 г. в цяла България! Подобна тотална характерово-ценностна анархия по българските земи има за аналог само времената от края на XVIII век, когато започва повсеместният разпад на Османската империя и започва вилнеенето на прословутите „кърджалии и даали“. Резултатите в България през втората половина на 90-те години на XX век са съществено идентични, с единствената разлика – появата на „българските кърджалии и даали“. Именно те провокират серията от убийства на бореците се за надмощие представители на ъндърграунда; крадците и изнасилвачите на старици вилнеят с нови сили; новопявилата се напълно безсрамна проституция излиза открито по улиците и вече започва **не само да деформира, а да изразжда по безпрецедентен начин морала** – основния компонент в характера на всеки народ. И то на сериозни контингенти от българското общество.

На този фон и в подобна парадоксална цивилизационна среда в България тече процес, в чийто ход се изгражда онова, което в началото на XXI век претенциозно ще се самоназове „нова политическа класа“ и „политически елит“. По същество това вече са добре организирани групи от хора, които се вкопчват в политиката – без каквато и да е предварителна специална научна подготовка, за да изпълняват качествено функцията си на управници. Това вече е една новопоявила се прослойка, която живее не „за политиката“, а „от политиката“. Нейното пребиваване в зоната на властта ѝ осигурява по-лесен достъп до разграбването на онова от народно богатство, което все още може да се присвои. Тази класа се капсулира вътрешно като каста. Постепенно тя започва да изгражда нов тип обществени мрежи. Възникват връзките между политиците и определени слоеве на новородилия се едър капитал; между политиците и някои от подземните групировки; между българските политици и определени агресивни глобалистки и антибългарски среди в чужбина. **По тази причина и на базата на разглежданата логика, „демократичната политическата класа“ е обезплодена напълно, преди още да се е оформила като наистина нов, ефективен лидер на българското общество.**

Не можеше и да бъде друго! Защото добродетелите в характера на един елит са едни, когато той създава, гради честно и напълно съзнателно държавата на своя народ. А онова, което доминира в характера на тези, които раздават или лично разграбват националното богатство, за да омаломощят националната си държава до възможния максимум, естествено са коренно различни! Така, и поради това, политическата власт не намира точното място и ролята на съдебната и административната, а трите заедно, заченати в мътните времена на характеровия хаос, се обединяват от необходимостта да се запази ИМАНЕТО.

Ако някои представител на тази новородена четиричленна каста се окаже в конфликт със закона, останалите нейни представители му осигуряват необходимата защита – властова и юридическа. При друга, аналогична ситуация „подкрепата“ идва от отсрещната страна, за евентуалния „пострадавш“! В България започва да работи правилото, че „гарван гарвану око не вади“! Това е причината, поради която се пръква и най-големият парадокс в цялостната история на българския народ: нито един от най-големите народни грабителци, разпилели или откраднали безпрецедентно национално богатство, да не бъде признат за виновен и да е съден! Да не говорим за реално „осъден“! Тези хора вече се чувстват ненаказуеми и недокосваеми, защото те и създаваха закона, и прилагали закона, и нарушаваха закона. Тоест – вече притежаваха коренно различна ценностна система, материални възможности, морал и начин на живот, които се различават коренно от характерите добродетели на обикновения българин.

В такава обстановка не е чудно, че след 10 ноември 1989 г. културата – науката, поезията, киното, литературата, основните крепители на моралните и цивилизационни ценности в народностния характер, също неизбежно навлизат в дълбока криза. През последния четвърт век за пръв път в България не се роди и наложи чрез творчеството си нито един „жив класик“ на литературата – автор, който да е на нивото на П. Яваров или поне на Пеню Пенев, да не говорим за Иван Вазов! Сериозна част от хуманитарните науки отстъпват място на „културната ширпотреба“, лансирана и от медиите – телевизии, радиа, вестници, хилядите пестроцветни списания. В резултат около душевността на народа – особено на големи маси от младежта, опасни терени отвоюват неграмотността, отричането на смисъла от образование, съзнателният стремеж към негативно-то, първичното, повърхностното, грубото и грозното. Започва стрийптизът в гимназиите по време на междучасията; масовото пиене на бира край училищната ограда; ежеседмичните побоищата между футболните агитки и кварталните банди; разгромът на училищната собственост; агресията над учителите; гаврата с портретите на Христо Ботев и дори спрямо паметника на Васил Левски!

На тази основа от края на 90-те години на XX век в структурата на българското общество се очерта следващият пласт от нови характерови реалности. На първо място тук може да се постави фигурата на „**родоотстъпника**“. Тя излиза най-напред измежду онези среди, които са свикнали да живеят добре преди 10 ноември 1989 г., където се смята, че високият личен стандарт е „вечно и естествено право“. Право, което държавата е „дължна“ да осигурява на личността. А

след като Родината вече не можеше да гарантира повече „блага“ на готово, без да са даде и личен принос за тях, тези личности пожелаха да не губят напразно „скъпоценното“ си житейско време. Те решиха, че е правилно да се окажат в друга, добре подредена демократична държава. Държава – цивилизационен образец, създаден от други народи, за друг тип хора и при други условия. Точно тези българи бързат панически и страхливо да емигрират и да отидат „на готово“ да живеят добрия, но чужд живот. Те по същество „зарязаха“ Родината си, за „да се оправя“ тя както може и доколкото ѝ е възможно. Без, естествено, да забравят да прехвърлят в чужди банки частните си авоари, натрупани в границите на същата тази безпомощна Родина. Защото и в „добрия богат свят“ все пак без финансови средства не може да се живее /56/.

От края на 90-те години на XX век за първи път в българската народна история изпъкна един принципно нов тип човешки характер, който се носи от представителите на **масовото световно гастарбайтерство**. От България тръгва безпрецедентна икономическа емиграция. За едно десетилетие нейният контингент приближава двата милиона – предимно млади хора в детеродна възраст. Това са личности, които при невъзможността вече да водят нормален, цивилизован живот в разграбеното си Отечество, решават да заминат в чужбина, за да работят и изкарват прехраната си там. Те не бива да се поставят в категорията на родоотстъпниците. Точно обратното е вярно за тях – те се превръщат в главен носител на българските характерови добродетели по света. По една проста причина: защото за пръв път движеща сила при тях беше стремежът да се докаже масово на другите, че и българите притежават характерови и цивилизационни добродетели, не по-лоши от онези, които са типични за високо развитите държави.

Тези хора са израснали, образовани са и са се били реализирали вече, също в една развита до неотдавна държава – държава, която е била на средно световно равнище! Затова българските гастарбайтери се вписват успешно в новоприютите ги общества. При това на всички възможни нива на житейска реализация, доказвайки по косвен начин добродетелния потенциал на „изнесената“ част от българския народностен характер. Така или иначе обаче, факт е, че и тези изселници допринасят в голяма степен българската нация да загуби етнически потенциал, сравним само със загубите от времето на османското нашествие! А демографската катастрофа винаги е била решаващ фактор за допълнителната поява и за доминацията на песимистични мисли, чувства и мотиви в поведението хората – факторите, които дават облика на техния народностен характер в границите на „остатъчна България“.

В паралелен план, от втората половина на 90-те години на XX век, по улиците на България – при условията на настъпилата цивилизационна разруха в държавата, отново се появява една трета характерова категория, която отсъства за половин век от обществената сцена: фигурата на уличният просяк, носител на пълната **характерова атрофия**. Нещо повече! През последния четвърт век старинният класически образ на човека, представляващ характера на просяка, е „обогатен“ същностно чрез представителите на „клошарството“. Като носи-

тели на характерова деструкция, това са българи, които се намират далеч „под нивото” на стария гаврош и окъсания просяк от времената преди 9 септември 1944 година. Вярно е, че гаврошът и просякът в българското минало са живели от подаянията на другите хора. Те са разчитали на милостинята, но са успявали да запазят все пак и някакви минимални равнища на достойнство. Старинният български просяк „работи” по улиците, очаквайки проявата на милосърдие, но той стои до стените на сградите все пак в поза „изправен и на крака”! Макар и с протнегната напред ръка, за да пусне някой дребен грош в празната им шепка.

Клошарът, появил се през 90-те години на XX век – като проява на характеровата катастрофа сред част от българския народ, е нещо съвсем друго. Става дума вече не за военноинвалиди или деца – сираци на загинали бащи по бойните полета. Голяма част от клошарите са хора със средно и висше образование, които до 10 ноември 1989 г. са имвали нормални семейства и традиционна житейска реализация. Това човешко същество обаче до такава степен е изпаднало в „характеров шок”, че без никакъв свян е принудено да бърка ежедневно в сметта, за да извади от там нещо, с което да се нахрани. А това „нещо” е изхвърлено като негодно за употреба от „нормалните хора”.

Следователно, клошарът – това е човешка дрипа от български произход, която не смята за недостойно да избърше парчето хляб от мръсотията, за да го изяде или, което е по-страшно – да го подеде на своето дете. Българският клошар ежедневно бърка в контейнерите за боклук, за да вземе от там и мръсния фас от цигара, за да го допуши, докато огънчето му изгори пръстите. Днешният клошар е човешко същество, което спи заедно с кучета и котки в шахгите на парното, в изоставени бордеи, под мостове и дори под балконите на кварталните блокове. Традиционните български характерови добродетели и дори чисто човешки възприятия, чувства, емоции, представи, мисли и мотиви в поведението тук очевидно изчезват вече напълно и окончателно като елемент от характера на клошара. А още по-важно е, че за пръв път в българската история става дума за появата на обществен слой, който плаши като реалност с числеността на своя контингент.

Новите характерови реалности от епохата на прехода в края на XX век не биха могли да се маркират достатъчно пълно, ако се подмине и новопоявилата се фигура на „двойствения” или по-точно казано **„характерово раздвоеният българин”**. В границите на българската държава – за пръв път от четвърт век, постоянно нараства една непозната в миналото по мащабите и активността си хомосексуална общност, която – също за пръв път в народната ни съдба, се очертава като трайно съществуващо и затворено общество.

Като правило това отново са личности с образование. Често пъти дори известни творци и интелектуалци. Те демонстрират вкус в облелото си, впечатляваща интелигентност и са постигнали определени успехи в някои области на живота. В общуванията между някои от тях и обществото обаче лъха един особен фалш в изказа, нехарактерни фалцетови възходи и падове в звуковата интонация, както и видима несериозност и фриivolност във вътрешнообщностните

им отношения. И най-важното: носителите на този нов характеров пласт днес демонстрират необясними нива на личностен и колективен егоизъм.

Този тип българи настояват да се уважават стриктно правата им за еднопослови, междучовешки общувания, защото това е „демократично” и „хуманно”. Никой от тези хора обаче все още не е дал отговор на въпроси от рода на: ако подобен начин на живот се превърне в масово явление, кой ще осигурява демографския прираст на нацията? Без постоянния растеж на млади генерации, кой ще създава с труда си brutния национален доход? Кой ще охранява обществен ред на улицата, кой ще защитава държавната граница и т.н.? Може ли това да е задължение на „другите”, за да гарантират те правата на това ново, масовизиращо се характерово явление, насаждащо непознати в миналото елементи в българския народностен манталитет?...

След 1989 г. в България естествено остана и основната фигура, която е традиционният носител на народностните характерови добродетели на българина – честните обикновени хора! Като мнозинство на обществената сцена обаче, сред тях все по-ясно се откроява контингентът на възрастните, а следователно и най-ограничените в житейски план категории личности, които не са в състояние сами да променят радикално нововъзникналата обстановка. Поради това професорите в университетите, продължават да говорят за същността и правилата на „истинската демокрация”, без обаче те да имат материалните ресурси, чрез които да превърнат идеите си в реалност.

Предприемчиви и добре подготвени професионалисти, които са рискували много, тръгвайки от дребния бизнес, създават онова от икономиката, което днес все пак се нарича „честен частник”, без възможности обаче и тези хора да елиминират господството на наложилите се монополи. В Родината остават и най-моралните представители на националната интелигенция, които правят ежедневни разследвания и анализи, за да показват непрекъснато на обществото грозните страни от този стихийно възникнал, нов „демократичен” начин на живот, с надеждата, че така помагат на народа си да се съвземе. Въпреки наличието и на подобна действителност обаче, безспорен факт е, че при нововъзникналите обективни условия в границите на държавата вече четвърт век не може да се наложи една трайна елиминация на носителите на негативната характерова натовареност. Тези нови „характерови демони”, появили се в структурата на българското общество, продължават да влияят за зараждането и вграждане на качествено нови, даже непознати в миналото негативни тенденции в народностния облик сред големи контингенти от българската етническа общност.

И точно тук в обществената практика се наблюдава един от най-големите парадокси в характеровото развитие на българския народ от началото на XXI век: как претенциозни съвременни десни „мислители” се опитват да обяснят действителността, родила новите негативни тенденции в характера на големи масиви от българското общество? Най-неочаквано този род „мъдреци” прехвърлят вината или само върху „негативите”, наследени от „соца”, или – преди всичко, на „недостатъците” у нормалния човек, обикновения българин.

Едни псевдодемократи нарекоха народа си „безкрупно племе“; други го ругаха защото бил „овчедушен народ“ след като е допуснал да го ограбят; трети наредиха българите сред „народите-деца, склонни да се подават на емоциите, а не на разума“; четвърти препоръчат „да се смени чипът“ на цялата нация; пети обвиняват обикновените българи във велика неблагодарност плюс пълна неспособност да се възприемат „новите неща“ от „мъдрите“ съвременници и т.н., и т.н. А малцина казват главното: как през последния четвърт век един прекрасен народ е бил хвърлен в произволните процеси на събдата от случайни, неподготвени, алчни и продажни личности. В резултат, колосалните и безспорни добродетели, натрупани в българския народностен характер към навечерието на промяната през 1989 г., след това бяха разпиляни на вятъра!

Това са най-големите грехове, които трябва да се отбележат специално, като водещо градиво в характера на някои от „героите“ на новото време, претендиращи за духовно първенство в съвременното политическо мислене на България. **Духовните водачи на новото време обясняват новите реалности, свързани с деформирането на важни пластове в българския народностен характер, с някакви негови „генетически слабости“, които раждали посредственост в мисленето, непоследователност в действията, а като резултат възниквали и неизбежни условия за самодефектиране!** Жалка, смешна и нищожна мисловност! Тя губи напразно историческо време на нашия народ! Това е интелектуално „тъпчение на място в тъмното“, вместо да се тръгне по единствено верния път – да се обяснят новопоявилите се обективни, деформиращи фактори, със слабостите преди всичко на новоизлюпения, но тотално неподготвен за лидерската си роля „демократичен елит“ на нацията! Неговата позиция не само е невярна! Тя е дълбоко неморална! Поради това тя и не може да се приеме като окончателна оценка за съвременното състояние на българския народностен характер.

Обяснението за нейното съществуване обаче със сигурност се корени в обстоятелството, че през последния четвърт век в структурата на българската характерология постепенно се стопи и една от най-важните нейни съставки – истинското родолюбие, което е традиционната основа за поява на енергиите, инициативите и рационализма в подходите на национално-отговорното политическо мислене. Затова новопоявилият се характеров дефицит, свързан с липсата на истинско родолюбие, проявен ярко през най-новото време в модерното българско битие, също трябва да се изведе като самостоятелна тема за размисъл. Без създаването на обективни условия за възраждането на истинското и градивно родолюбие, в близка перспектива славянско-християнският компонент в структурата на българската нацията, може реално да загуби своята основна и държавотворна функция.

Сега за сега българските мюсолмани са обединени трайно около политическата си партия – ДПС, която е създадена на етническа основа. А българският християнски субстрат в структурата на нацията е разпилян идейно и организационно между повече от 130 враждебно настроени и непримирими политически партии. Факт, който провокира ново мислене по темата: в обозрима перспектива как би могло да се породи ново трайно възраждане на градивните добродетели като водещи компоненти в характера на българския народ.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Науката е била, е, а и ще бъде двигател на цивилизацията, когато я разработват честни професионалисти, разпространяват я безкористни народни будители и я възприемат представителите на един образован, високо културен, добре организиран се и материално устроен народ. Авторът на настоящото изследване се надява, че е положил максимални усилия, за да изпълни първото условие, за да се осъществи общополезната функция на научното знание.

В настоящото изследване е казано онова, което е изведено от фактите, като дълбоко и наистина изстрадано убеждение. Този подход позволява да се каже важна част от реалната истина за същността и характера на българина, която през последния четвърт век или се премълчава, или се изопачава от представителите на „неодемократичното“ обществознание в нашата страна. Надеждата е, че по пътя на дискусийната интерпретация на знанието за миналото и настоящето на българския народностен характер, ще се провокира интересът на безкористните будители, които ще се свържат истински с основната част от нацията, така че да се осъзнае необходимостта от обединени усилия за възраждане и ново стабилизиране на характеровите добродетели на българския народ.

Ако това се случи, ще се появи най-безспорното доказателство, че трудът за създаването на сериозните научни изследвания не е напразен. Ако не се случи, ще стане ясно, че все още не е дошло времето за подобен нов подем на националния ни характер. Във всички случаи обаче е напълно излишно авторът на настоящото конкретно изследване да оценява сам постигнатото в текста, защото единственото потвърждение за качествата на науката и ползата от нея е тя да се превърне в основа за нова обществена практика. Дано да се превърне! Защото народ, който в рамките на изследваното половин столетие е бил принуден да премине най-малко през три стадия на своето характерово развитие, очевидно има и добри, и лоши традиции, и положителен, и отрицателен опит, а и мъдрост, и потенциал отново да се върне към онези свои характерови ценности и добродетели, които са духовната основа, създала върховите постижения на това, което се нарича цивилизация по българските земи.

ИЗТОЧНИЦИ:

1. Гюзелев, В., Размишленията върху българската средновековна история на проф. Петър Мутафчиев, В: „Книга да българите”, С., 1987, с. 6.
2. Пак там, с. 7.
3. По този въпрос виж библиографията, поместена в: Минкова, Ст., Тр. Трифонов, Българският дух, душевност и духовност през вековете”, С., 2003, с. 727-738.
4. Гандев, Хр., Българската народност през XV век, С., 1972, с. 200 и сл.
5. Огнянов, Л., Държавно-политическата система в България /1944-1948/, С., 1993, с. 27-28.
6. Мешкова, П., Д. Шарланов, Българската гилотина. Тайните механизми на народния съд, С., 1994, с. 30 и сл.
7. Германов, Ст., Македонският въпрос /1944-1989/, С., 2012, с. 65 и сл.
8. Гребенаров Ал., Македонският научен институт. /1923-2008/, С., 2009, 376 и сл.
9. Иванов, Б., Свободата има своята цена, С., 2012, с. 76 и сл.
10. Германов, Ст., цит. съч., с. 77 и сл.
11. Пак там, с. 101 и сл.
12. Драганов, Др., Комунистическото движение след Втората световна война, С., 1990, с. 18-19.
13. Калинова, Е., И. Баева, Българските преходи. /1939-2005/, С., 2006, с. 67 и сл.
14. Пак там, с. 96.
15. Огнянов, Л., цит. съч., с. 234.
16. Сб. „Български конституции и конституционни проекти”, С., 1990, с. 37-53.
17. Калинова, Е., И. Баева, цит. съч., с. 112 и сл.
18. Никова, Г., Съветът за икономическа взаимопомощ и България. /1949-1960/, С., 1989, с. 10 и сл.
19. Мигев, Вл., Колективизацията на българското село. /1948-1958/, С., 1995, с. 35 и сл.
20. По лични спомени предоставени на автора от г-жа Георгина Георгиева от с. Вакарел, Софийски окръг.
21. История на Софийския университет „Климент Охридски”, С., 1988, с. 246 и сл.
22. Натан, Ж., Българско Възраждане, С., 1950, с. 246.
23. В-к „Преса”, 22 февр. 2014 г.
24. Червенков, В., За науката, изкуството и културата, С., 1953, с. 194 и сл.
25. Пак там, с. 282-295.
26. Случаят „Тютюн”. Стенограми, статии, рецензии и спомени, С., 1992, с. 10 и сл.
27. Сб: „Задълбочено да изучаваме и правилно да прилагаме решенията на XX конгрес на КПСС, С., 1956, с. 3 и сл.

-
28. Калинова, Е., И. Баева, цит. съч. с. 135 и сл.
 29. В-к „Преса”, 22 февруари 2014 г.
 30. От тези години са стиховете на радой Ралин: ”Стоманата, за да се кали, минава през редица изпитания. Тя съска. Нея също я боли. Да се печеш на огъня шега не е... Но без да се превръщаш на афиш, та своя хленч и злоба да изпробваш – не бива ти за нищо да мълчиш! Мълчиш ли, доброволно се заробваш... Кажеш какво те мъчи! Не мисли дали ще бъдеш пак разбран на криво. И раната ще спре да те боли, ще дойде оздравяване щастливо”. Виж стихотворението „Извод”, В : Ралин, Р. „Обстоятелства”. /Предишни и по-предишни стихове/, 1973., с. 144-145.
 31. История на Софийския университет..., с. 289 и сл.
 32. Петров, П., Когато един живот не стига. /Спомени/, С., 2012, с. 10 и сл.
 33. В-к „Работническо дело”, 4 март 1958 г.; в-к ”Пиринско дело”, 24 септември 1958 г.
 34. Калинова, Е., И. Баева, цит. съч., с. 142.
 35. Илиев, Е., П. Стоянова, Политически опасни лица, С., 1996, с. 27.
 36. Мушанов, Ст., Моята мисия в Кайро, С., 1991 г.
 37. В-к „Преса”, 22 февруари 2014 г.
 38. Анев, Цв., Спомени и размисли на един „горуновец”, С., 1996, с. 10 и сл.
 39. Германов, Ст., цит. съч., с. 153 и сл.
 40. Македонският въпрос. Историко-политическа справка., С., 1968, с. 16 и сл.
 41. Сб. Български конституции..., с. 57.
 42. След 10. XI. 1989 г. в-к „Стършел” публикува дипломата на Тодор Живков от Ботевградската гимназия, с успех 3,33.
 43. Закон за пенсиите..., ч. I. /Пенсии за особени заслуги и народни пенсии/, В: Сб. „Решенията на Априлския пленум в действие”, С., 1958, с. 152.
 44. Митев, Тр., Законът за постоянната недостатъчност в българската политика. В: Българска политическа дефектология, С., 2011, с. 5 и сл.
 45. Генчев, Н., Българската култура XV-XIX век, С., 1988, с. 54 и сл.
 46. Калинова, Е., И. Баева, цит. съч., с. 205 и сл.
 47. Митев, Тр., Демократичен преход или цивилизационен колапс преживя Третата българска държава след 10 ноември 1989 г., В: Сб. ”Етнически деформации”, Русе, 2011, с. 67 и сл.
 48. Пак там.
 49. Митев, Тр., Българска политическа дефектология, с. 112 и сл.
 50. Калинова, Е., И. Баева, цит. съч., с. 266 и сл.
 51. Пак там, с. 278 и сл.
 52. Митев, Тр., Българска политическа дефектология, с. 53 и сл.
 53. Пак там.
 54. Лаврен, Д., Експертите на прехода. С., 2010, с. 80 и сл.
 55. Калинова, Е., И. Баева, цит. съч., с. 297 и сл.
 56. Митев, Тр., Българска политическа дефектология, с. 219 и сл.

ДРАМАТА НА БЪЛГАРСКИЯ НАРОДНОСТЕН ХАРАКТЕР ПРЕЗ ГОДИНИТЕ НА ПРЕХОД

Резюме:

Характерът на един народ е система от устойчиви и трайно повтарящи се стереотипи, които пораждат ярка (дори уникална), но съзнателна, публична изразеност на особеностите при представителите на даден народ, проявявани в конкретните обществени дейности. В настоящата студия се изследват постиженията в характеровото развитие на българския народ през последните десетилетия. Авторът защитава тезата, че при наличието на силна държава, развита икономика и ефективно работеща система за производство на културен продукт българският народностен характер отбелязва върхова фаза в развитието на своя ценностен потенциал от 60-те до 80-те години на XX век. Политически и идейно неподготвеният (а и хаотично проведен) преход към демокрация след 10 ноември 1989 г. в България създава обстановка, при която българският народностен характер преживява истински цивилизационен колапс. Рязкото влошаване на социално-икономическата обстановка в страната, довело до небивало обедняване на широките народни маси, поражда съществени променени в мислите, чувствата, емоциите, мотивациите и формите на реално човешко поведение в личния и обществен живот на хората. Така националното битие загубва в голяма степен предишния комфорт, съществувал в обществения живот, а личността е изправена пред непознати алтернативи за устройване на собственото и семейното бъдеще.

Ключови думи: Български народностен характер, преход към демокрация, социално икономически условия, национално битие, мотивации на човешкото поведение.

JEL: I30, I38, P20, P30, Z10, Z13.

**DRAMA OF THE BULGARIAN NATIONAL CHARACTER
DURING THE YEARS OF TRANSITION****Abstract:**

The character of a nation is a system of sustainable and lasting repetitive stereotypes that create a bright /even unique/ but conscious, public outspokenness, the distinctive features, which the representatives of a nation possess, manifested in specific social activities. This study examined the achievements in character development of the Bulgarian nation in recent decades. The author argues, that in the presence of a strong state, developed economy and a functional system for the production of cultural products, the Bulgarian national character observes a peak phase (from the 60s to the 80s of the twentieth century) in the development of its democratic potential.

Politically and ideologically unprepared (and chaotically executed) the transition to democracy after November 10, 1989 in Bulgaria, creates a situation, where the Bulgarian national character experiences a civilization breakdown. Rapid deterioration of the socio-economic situation in the country led to unprecedented impoverishment of the broad masses and created significant changes in the thoughts, feelings, emotions, motivations and forms of adequate human behavior in both the private and the public life of the population. Thus the previously existing condition of comfort has been largely lost and the individual is faced with unfamiliar alternatives for planning of their personal and family future.

Key words: Bulgarian national character, transition to democracy, social and economic conditions, national existence, motivations of human behavior.

JEL: I30, I38, P20, P30, Z10, Z13.